

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра міжнародного, європейського права та цивільно-правових
дисциплін

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

зі спеціальності 081 «Право»

**Тема: «Захист честі, гідності і ділової репутації користувачів соціальних
мереж»**

Завідувач кафедри _____ к.ю.н. В.М. Завгородня
(підпис)

Керівник проекту _____ к.ю.н. В.М. Завгородня
(підпис)

Виконавець
студентка групи Ю.мз.-83с _____ А.М. Рассохіна
(підпис)

Суми – 2019

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ЧЕСТЬ, ГІДНІСТЬ, ДІЛОВА РЕПУТАЦІЯ ЯК ОБ’ЄКТИ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ	10
1.1. Поняття честі, гідності та ділової репутації	10
1.2. Дифамація: поняття і види.....	16
1.3. Захист честі, гідності, ділової репутації в суді	22
РОЗДІЛ 2. ІНОЗЕМНИЙ ДОСВІД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ЧЕСТІ, ГІДНОСТІ ТА ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ.....	33
2.1. Захист честі, гідності та ділової репутації: європейський стандарт.....	33
2.2 Особливості правового захисту честі, гідності та ділової репутації в США	47
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ЧЕСТІ, ГІДНОСТІ, ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ, ПОСЯГАННЯ НА ЯКІ ВІДБУЛОСЬ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ.....	58
3.1 Спеціальне правове регулювання честі, гідності та ділової репутації, посягання на які відбуваються в соціальних мережах	58
3.3. Проблеми захисту честі, гідності та ділової репутації, посягання на які відбулося в соціальних мережах в Україні та шляхи їх вирішення.....	65
ВИСНОВКИ	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	80

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЄС - Європейський Союз;

ЄСПЛ - Європейський суд з прав людини;

ЗМІ – засоби масової інформації;

МПГП - Міжнародний Пакт про громадянські та політичні права;

ООН - Організація Об'єднаних Націй ;

ПАРЄ - Парламентська Асамблея Ради Європи;

США - Сполучені Штати Америки;

ЦК України – Цивільний кодекс України;

ЦПК України – Цивільний процесуальний кодекс України.

ВСТУП

Постановка проблеми. Честь, гідність та ділова репутація вже тривалий час захищаються правом як одні з найважливіших особистих немайнових цінностей. При цьому, саме честь та ділова репутація лежать в основі розвитку бізнесу та торгівлі, а повага до гідності людини слугує одним із принципів діяльності державних органів. У той же час, сукупна аудиторія найбільших соціальних мереж перевищує населення земної кулі і багато процесів переміщуються з реального світу у віртуальний. За найсвіжішими оцінками, в Україні 11 мільйонів активних користувачів Facebook, і їх кількість щомісяця зростає. Також доволі популярними є такі мережі як Twitter та Instagram. Проте широкий доступ до соціальних мереж має і іншу сторону – неконтрольоване поширення неперевіреної, часто – недостовірної інформації.

Актуальність теми. Поширення неправдивої негативної інформації про особу в соціальних мережах може повністю знищити її репутацію, призвести до звільнення з роботи, обриву ділових і дружніх зв'язків тощо. Вплив маніпуляцій інформацією в соціальних мережах людство вже мало змогу оцінити – наприклад, про викривлення результатів виборів внаслідок діяльності ботів говорять в США (2016) та Великобританії (2017). При цьому, всі соціальні мережі, популярні в українців, мають іноземне походження.

Користувачі почувають себе все вільніше висловлювати свою думку, а соціальні мережі - це ідеальний мегафон, який дозволяє цим роздумам швидко дійти до великої кількості одержувачів. Хоча цей факт є головним кроком уперед для нашого суспільства, він також тягне за собою певні недоліки та небезпеки, які були описані в цій роботі. Хоча це надзвичайно актуальне питання, межа між правом на честь та свободу вираження поглядів

досі не була чітко встановлена у національній правовій науці та правозастосовній практиці. У цій роботі ми будемо обговорювати і цю дилему.

Все, що особа робить сьогодні в Інтернеті, буде записано, збережено і проаналізовано, щоб визначити її рівень репутації, який буде постійно оновлюватися і використовуватися для прогнозування її поведінки. Це буде мати величезні наслідки для кар'єри, бізнесу і будь-якої іншої області її життя. Тож, як оптимізувати свою цифрову спадщина в світі, де ваша репутація - це ваш найцінніший актив?

Саме тому, враховуючи вразливість масового користувача соціальних мереж, швидке зростання аудиторії соціальних мереж в Україні та іноземне походження адміністрації соціальних мереж, вважаємо дослідження, присвячене боротьбі з дифамацією в соціальних мережах в контексті міжнародного приватного права надзвичайно актуальним.

У той час як репутація вимагає значних досліджень в області корпоративних і міжнародних відносин, індивідуальна репутація в тому, що стосується права, отримує менше уваги з боку академічних мислителів, а індивідуальна репутація в цифровому світі ще менше. Його дослідження проводиться дещо побічно в контексті законодавства та технологій, закону про дифамацію, комунікацій, комп'ютерного дизайну та конфіденційності. Відтак, тема, яка досліджується у рамках кваліфікаційної роботи, є не тільки актуальною, а і доволі новою для вітчизняної правової науки.

Ступінь розробленості теми. Окремі аспекти захисту від дифамації були розроблені у працях О. В. Пушкіної, І. М. Грищенко, І. В. Саприкіної, Т. І. Лежух, М. Є. Дирдіна, О. В. Кукуюка, А. А. Білої-Кисельової. Деякі з цих дослідників (Т.І.Лежух, О.В.Пушкіна) звертали увагу і на випадки захисту честі, гідності, ділової репутації, посягання на які відбулось в мережі Інтернет. На противагу цьому, у західній правовій науці дуже активно досліджуються питання протидії дифамації в соціальних медіа.

Соціальні мережі як феномен сучасного суспільства досліджувалися зарубіжними вченими, такими як Д. Белл, М. Кастельс, А. Тоффлер. Проблеми формування соціальних мереж, а також їх основні положення і принципи їх використання, присвячені твори Д. Б. Уестерман, О. Ван-дер-Хайде, С. Тонга, Д. Кім, Дж. Ентоні.

Жодним чином не применшуючи вклад теоретиків і практиків, повторимо, що питання захисту від дифамації в соціальних мережах вітчизняними науковцями розроблено лише фрагментарно.

Відтак, **метою** дослідження є визначення основних проблем захисту честі, гідності та ділової репутації, посягання на які відбулось в соціальних мережах.

Для досягнення поставленої мети були постановлені наступні **завдання**:

- з'ясувати сутність понять «честь», «гідність», «ділова репутація»;
- визначити зміст та види дифамації;
- окреслити засади судового захисту честі, гідності, ділової репутації;
- проаналізувати особливості правового регулювання та судову практику іноземних держав, зокрема європейський стандарт захисту честі, гідності та ділової репутації в Інтернеті, досвід Сполучених Штатів Америки у боротьбі з дифамацією та наклепом;
- дослідити спеціальне правове регулювання честі, гідності та ділової репутації, посягання на які відбувається в соціальних мережах;
- вказати на основні проблеми захисту честі, гідності, ділової репутації, посягання на які відбулось в соціальних мережах, такі як визначення належного позивача, належне оформлення доказів чи обрання застосовного правопорядку.

Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини, що виникають в процесі дифамації в соціальних мережах та шляхи протидії їй. **Предметом**

дослідження варто назвати норми вітчизняного законодавства, матеріали правозастосовчої практики які стосуються захисту честі, гідності та ділової репутації.

У дослідженні використовувалися як загальнонаукові, так і спеціально-юридичні **методи** наукового пізнання. Зокрема, серед загальнонаукових методів: аналітичний і логічний методи дозволили здійснити відбір та аналіз інформації за темою дослідження; методи теоретичного узагальнення, індукції та дедукції застосовувались для дослідження сутності та факторів дифамації в соціальних мережах; історичний - для оцінки розвитку впливу новітніх технологій та соціальних мереж на особливості комунікації та можливі ризики, а також генезу міжнародно-правового регулювання захисту від наклепу та дифамації в Інтернеті.

Серед спеціально-юридичних методів були використані, зокрема: формально-юридичний метод, який дав змогу визначити поняття «честь», «гідність», «ділова репутація», «дифамація»; порівняльно-правовий метод, що дав можливість провести порівняння законодавства України та інших держав, а також міжнародно-правових актів та права ЄС щодо боротьби з дифамацією у соціальних мережах.

Теоретичною і методологічною основою наукової роботи слугувала сучасна теорія прав людини, міжнародні акти, нормативні акти України, Ради Європи та Європейського Союзу, практика вітчизняних судів та Європейського суду з прав людини.

Окремі результати проведеного у рамках кваліфікаційної роботи дослідження пройшли **апробацію**. Зокрема, автор роботи взяв участь у роботі XIII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Проблеми юридичної науки очима молодих науковців» (м. Київ, 05 грудня 2019 р.), було опубліковано **тези доповіді**.

Також окремі положення кваліфікаційної роботи висвітлено в конкурсній роботі «Захист честі, гідності та ділової репутації в епоху

соціальних мереж», яка здобула диплом III ступеня у II турі **Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт зі спеціальності «Міжнародне право».**

Наукова новизна з одержаних результатів полягає в тому, що в роботі з урахуванням зарубіжного досвіду та міжнародних стандартів сформульовано шляхи вдосконалення національного законодавства у сфері захисту честі, гідності та ділової репутації в мережі Інтернет, а зокрема у соціальних мережах.

Ця робота відрізняється від попередньої академічної літератури тим, що поєднує в собі теми індивідуальної репутації та Інтернету. Ці теми включають в себе: концептуальне дослідження честі, гідності та ділової репутації в тому, що стосується конфіденційності та збереження даних; розгляд нових і позасудових механізмів для вирішення нових форм мовлення, що існують в соціальних мережах; і контекстуалізація репутаційної конфіденційності всередині взаємозв'язку людина-машина, яка виникає як Інтернет речей.

Автор кваліфікаційної роботи пропонує шляхи вирішення проблеми вибору застосовного правопорядку, компетентного суду та належного відповідача у справі про захист честі, гідності та ділової репутації користувача соціальної мережі.

Практичне значення з одержаних результатів. Викладені в роботі пропозиції можуть бути використані для отримання нових результатів та досліджень в науково-дослідних роботах, які пов'язані з дифамацією в Інтернеті та захистом честі, гідності та ділової репутації в соціальних мережах, а наведені пропозиції щодо вдосконалення та реформування чинного законодавства і правозастосовної практики є підставою до їх обговорення та майбутнього впровадження в дію.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається з переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, котрі об'єднують сім підрозділів,

висновків, списку використаних джерел з 125 найменувань. Загальний обсяг основного тексту кваліфікаційної роботи становить 80 сторінок, загальний обсяг кваліфікаційної роботи – 95 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ЧЕСТЬ, ГІДНІСТЬ, ДІЛОВА РЕПУТАЦІЯ ЯК ОБ'ЄКТИ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ

1.1. Поняття честі, гідності та ділової репутації

Поняття «честь», «гідність» та «ділова репутація» зайняли чільне місце у лексиконі не тільки правників, а і пересічних громадян. Окремі з цих понять можна знайти в Конституції, Цивільному кодексі, Цивільному процесуальному кодексі тощо. Тим не менш, вважаємо за необхідне почати нашу роботу зі з'ясування змісту зазначених понять і їх розмежування.

Отже, поняття «честь» та «гідність» тричі згадуються у Конституції України: 1) у статті 3, де поряд з людиною, її життям і здоров'ям, недоторканністю і безпекою визнаються найвищою соціальною цінністю; 2) у статті 68, в якій встановлюється заборона посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей; 3) у статті 105, яка передбачає відповідальність за законом за посягання на честь і гідність Президента України [1].

Крім того, поняття гідності згадується окремо, у статті 28, яка встановлює заборону катування, нелюдського, та такого, що принижує гідність, поводження.

Поняття «репутація» з'являється лише у статті 34 – остання визначає захист репутації інших осіб як одну з можливих підстав обмеження права на свободу думки і слова, вільне вираження своїх поглядів та переконань.

Цивільне законодавство, незважаючи на закріплення честі, гідності та ділової репутації в одному ряду «особистих немайнових благ, які охороняються цивільним законодавством» (стаття 201 ЦКУ) та визначення їх приниження як підстави відшкодування моральної шкоди (пункт 4 частини 2 статті 23 ЦКУ), дозволяє провести вже більш чітке розмежування між зазначеними поняттями. Зокрема, право на повагу до честі і гідності особи та на повагу до її ділової репутації закріплені різними статтями ЦКУ

(відповідно, статтями 297 та 299). При цьому зазначається, що «гідність та честь фізичної особи є недоторканими», а на захист своєї ділової репутації особа може звернутись до суду. Цікавим моментом також видається те, що законодавець передбачає наявність ділової репутації (на відміну від честі і гідності) не тільки у фізичних, але і в юридичних осіб (стаття 94 ЦКУ) [2].

Цивільне процесуальне законодавство також звертається до зазначених понять, наприклад: 1) визначає повагу до честі і гідності, рівність усіх учасників судового процесу перед законом та судом як одну із засад (принципів) цивільного судочинства (стаття 2 ЦПКУ) та як зобов'язання суду (стаття 6 ЦПКУ); 2) передбачає захист честі і гідності як одну з підстав розгляду справи у закритому судовому розгляді (стаття 7 ЦПКУ); 3) дозволяє головуєчому за заявою учасників справи знімати питання, поставлені свідку, якщо вони за змістом ображають честь чи гідність особи (стаття 230 ЦПКУ).

У свою чергу, ділова репутація береться до уваги у випадках визначення розміру витрат на професійну правничу допомогу (стаття 137 ЦПКУ) та розподілі судових витрат між сторонами (стаття 141 ЦПКУ) [3].

Є згадки про відповідні поняття і в міжнародних актах регіонального та універсального характеру. Наприклад, стаття 12 Загальної декларації прав людини 1948 року захищає особу від безпідставного посягання на її честь і репутацію і передбачає право на захист законом від такого втручання або таких посягань. Подібне правило передбачене і статтею 17 МПГП 1966 року: ніхто не повинен зазнавати ... незаконних посягань на його честь і репутацію. Окремі статті у цих актах відповідають ся для захисту гідності особи: заборона катування, нелюдського та такого, що принижує гідність особи, поводження і покарання, встановлено статтею 5 Загальної декларації прав людини та статтею 7 МПГП [4].

Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод окремо виділяє заборону посягання на гідність особи (стаття 3) та «репутацію інших осіб» як підставу обмеження права на свободу вираження поглядів (стаття

10), не торкаючись поняття честі у своєму основному тексті. Європейська соціальна хартія передбачає лише право на «гідне ставлення до особи на роботі» (стаття 26). Хартія основних прав ЄС називає гідність людини однією з основних цінностей (Преамбула), проголошує її недоторканість і передбачає її захист і повагу до неї (стаття 1), забороняє катування, нелюдське та таке, що принижує гідність, поводження та покарання (стаття 4) та екстрадицію особи до країн, де їй може загрозувати приниження її гідності (стаття 19) [5].

Як бачимо, творці всіх наведених актів чітко розділяють честь, гідність та ділову репутацію, проте не наводять визначень відповідних понять. Єдиним законодавчим визначенням можна вважати надане у статті 2 ЗУ «Про банки і банківську діяльність» поняття ділової репутації відомостей, зібраних Національним банком України, про відповідність діяльності юридичної або фізичної особи, у тому числі керівників юридичної особи та власників істотної участі у такій юридичній особі, вимогам закону, діловій практиці та професійній етиці, а також відомостей про порядність, професійні та управлінські здібності фізичної особи. Як бачимо, наведене визначення пристосоване до вузькопрофільних, спеціалізованих потреб і не може бути прийняте як загальне. Тому в пошуках відповідних визначень вбачається за необхідне дослідити правозастосовну практику та праці вчених-правників [6].

Зокрема, пункт 4 Постанов Пленуму Верховного суду України «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» констатує, що чинне законодавство не містить визначення понять гідності, честі чи ділової репутації, оскільки вони є морально-етичними категоріями й одночасно особистими немайновими правами, яким закон надає значення самостійних об'єктів судового захисту. Відтак, у акті наголошується, що: гідність – це визнання цінності кожної фізичної особи як унікальної біопсихосоціальної

цінності; честь – позитивна соціальна оцінка особи в очах оточуючих, яка ґрунтується на відповідності її діянь (поведінки) загальноприйнятим уявленням про добро і зло; ділова репутація фізичної особи – набута особою суспільна оцінка її ділових і професійних якостей при виконанні нею трудових, службових, громадських чи інших обов'язків [7].

Ділова репутація юридичної особи, у тому числі підприємницьких товариств, фізичних осіб - підприємців, адвокатів, нотаріусів та інших осіб – оцінка їх підприємницької, громадської, професійної чи іншої діяльності, яку здійснює така особа як учасник суспільних відносин.

Подібні визначення зазначених понять наводять також у своїх працях науковці. Так, Ю. В. Попов та К. Р. Федонюк вважають, що честь можна розуміти як особисте немайнове благо, яке є, по суті, позитивною соціальною інформацією про особу, яка ґрунтується на уявленнях про добро і зло, усталених у суспільстві, і усвідомлюється самою особою. Гідність, на думку зазначених дослідників, розуміється, як особисте немайнове благо, яке є інформацією про цінність кожної особи, визнану у суспільстві, а ділова репутація – це, в свою чергу, інформація, яка набула рис суспільного знання про досягнення тої чи іншої особи [8]. Поняття честі, гідності та ділової репутації було присвячене дисертаційне дослідження І.В.Саприкіної. Зокрема, науковця вважає, що честь розглядається як особисте немайнове благо, яке є, по-суті, позитивною соціальною інформацією про особу яка ґрунтується на уявленнях про добро і зло, усталених у суспільстві і усвідомлюється самою особою; гідність - це особисте немайнове благо, яке є інформацією про цінність кожної особи, визнану у суспільстві; ділова репутація - це інформація, яка набула рис суспільного знання про досягнення тої чи іншої особи [9].

Аналізуючи честь, гідність та ділову репутацію у специфічному аспекті (через призму трудового права), О.О.Осадько вказує, що ділова репутація працівника - це суспільна оцінка професійно-ділових якостей, морального

обличчя, законослухняності працівника, набута ним при належному виконанні трудових обов'язків, обумовлених трудовим договором. У свою чергу, честь працівника – це ставлення працівника до праці й усвідомлення власної моральної й ділової репутації, що склалася на підприємстві, в установі чи організації, а гідність працівника – це сукупність моральних, професійних та особистісних якостей працівника, що несуть у собі інформацію про його цінність, характеризують повагу до самого себе й до недоторканності своєї ділової репутації на весь час дії трудового договору [10].

Деякі правники вважають, що під честю варто розуміти відображення якостей особи в суспільній свідомості, що супроводжується позитивною оцінкою суспільства, під гідністю – відображення її якостей у власній свідомості, що супроводжується позитивною оцінкою особи, а під діловою репутацією – відображення ділових якостей особи в суспільній свідомості, що супроводжується оцінкою суспільства [11]. Загалом, проаналізувавши цивілістичну доктрину, Я.С. Протопопова доходить думки, що різні наукові джерела загалом сходяться на тому, що під честю можна розуміти громадську оцінку людини, під гідністю – її особисту самооцінку, а під діловою репутацією – громадську оцінку ділових якостей особи, її професійних переваг і недоліків [12].

Доволі близьким вбачається розуміння понять «честь», «гідність» та «ділова репутація» відповідно до грузинської правничої доктрини. Зокрема, відповідно до прийнятого в юридичній науці Грузії визначення, «честь» передбачає об'єктивну оцінку суспільства, що визначає ставлення цього суспільства до особистості. «Гідність», у свою чергу, означає моральні та інші якості, здібності, оцінку особи, її обов'язків перед суспільством; соціальну значимість особи у власних очах. Ділова репутація передбачає оцінку професійних та інших ділових якостей особистості суспільством, що є основою для ставлення суспільства до даної особи [13].

Західна правова доктрина також оперує поняттями гідності, честі та ділової репутації. Репутація у такому випадку розуміється як сприйняття певного індивідуума іншими особами, або сприйняття, яке він чи вона має в суспільстві. Репутація може бути визначена як «становище в суспільстві», і асоціюється з поняттями «честь» (стосується ролі людини і взаємодії з іншими в суспільстві) і «гідність» (безпосередньо пов'язана з внутрішнім відчуттям власної цінності). Втрата репутації може призвести до втрати «становища у суспільстві», або іншими словами, примусового виключення з громади та ізоляції [14].

Поширення недостовірної інформації, зокрема в мережі Інтернет, веде до цивільно-правової відповідальності винної особи. Відповідно до частини четвертої статті 32 Конституції України, «кожному гарантується судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації» [1].

Право на захист таких нематеріальних благ, як честь, гідність і ділова репутація, мають дієздатні громадяни. Юридичні особи мають право тільки на захист ділової репутації. У тому випадку, якщо наклеп зачіпають інтереси структурних підрозділів організацій, то право на захист здійснюватимуть самі юридичні особи, до складу яких входять дані підрозділи.

Також самостійно здійснити захист своїх прав і свобод може емансипований громадянин. Якщо ж особа є неповнолітньою, то право на захист честі, гідності та ділової репутації висловлюють його батьки, опікуни (тобто законні представники), а також прокурор або піклувальники. У тому випадку, якщо наклеп був поширений щодо організації, що припинила свою діяльність, або стосовно покійного громадянина, то з позовною заявою до

суду можуть звернутися будь-які зацікавлені особи (наприклад, співавтори), правонаступники (спадкоємці) і прокурор [15].

Отже, проаналізувавши вищевикладене, можна дійти таких висновків. По-перше, терміни «честь», «гідність», «ділова репутація» широко використовуються у вітчизняному законодавстві та у актах міжнародного характеру. Проте, на жаль, у чинні нормативно-правові акти України містять лише фрагментарне визначення поняття «ділова репутація», оминаючи інші з наведених понять. По-друге, право на захист честі, гідності, ділової репутації, гарантується як на рівні національних правових систем, так і на рівні Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та загальної декларації прав людини. По-третє, для з'ясування змісту понять «честь», «гідність», «ділова репутація» доцільно звернутись до праць вітчизняних і зарубіжних правників. Аналіз їх публікацій дозволяє дійти висновку, що під честю варто розуміти сукупність інформації про особу, її здібності, моральні якості, попередню поведінку, яка слугує для формування ставлення суспільства до цієї особи; гідність – уявлення особи про свої власні моральні якості і цінність; ділова репутація – інформація, яка сприяє формуванню уявлення реальних та потенційних контрагентів особи про її ділові і професійні якості. Зазначимо, що честь, гідність та ділову репутацію також розглядають як особисте немайнове благо, яке підлягає захисту в судовому порядку.

1.2. Дифамація: поняття і види

Незважаючи на широке закріплення в законодавстві та існування судових гарантій захисту честі, гідності та ділової репутації, на останні

доволі часто відбуваються посягання. Одним із найбільш поширених способів таких посягань можна вважати дифамацію.

Термін дифамація походить від латинських *diffamatio*, *diffamare*, які означали «знеславлення», «напад», «безчестя». Поняття «дифамація» є характерним для США, деяких країн Західної Європи, але мало притаманне законодавству пострадянських держав [16]. Український законодавець ставиться до дифамації як до цивільно-правового делікту, передбачаючи можливість захисту честі, гідності та ділової репутації особи за допомогою позову до суду. Такі положення цілком відповідають стандартам Ради Європи, закріпленим у Резолюції 1577 (2007) «Стосовно декриміналізації дифамації». Остання вказує, що свобода вираження поглядів не може бути безмежною, однак «заяви або звинувачення, зроблені в інтересах суспільства, навіть якщо вони виявились неточними, не повинні [кримінально] каратися за умови, що вони були зроблені без усвідомлення їх неточності, без наміру заподіяння шкоди, а їх правдивість перевірялася з належною старанністю» [17]. До такого ж висновку дійшов і Комітет з прав людини у Загальному коментарі № 34 «Стаття 19. Свобода думки та вираження поглядів»: у разі, якщо особа добросовісно помилялась стосовно поширеної нею інформації, вона не повинна нести кримінальну відповідальність.

Уявлення про зміст дифамації кардинально відрізняється в різних правових системах: від поширення неправдивої інформації до поширення інформації, яка відповідає дійсності, але зображує особу в невігідному світлі і шкодить її репутації.

Зокрема, відповідно до позиції вчених деяких пострадянських держав, дифамація може розумітися як поширення інформації про приватне життя людини, яка є його / її приватною або сімейною таємницею, і яка шкодить честі, гідності, діловій репутації особи, без згоди такої особи. При цьому не має значення чи є ця інформація правдивою, чи не є [18]. Для США, у свою чергу, незаперечним є положення, що оприлюднення правдивих відомостей

(таких, які особа може довести у суді) не становить дифамації. Сама дифамація при цьому розуміється як усвідомлене (винне) діяння, яке завдає шкоди репутації особи через неправдиві заяви. Також право США розрізняє дифамацію в письмовій формі (*libel*) та в усній формі (*slander*) [19]. Така ж практика поширена в переважній більшості держав-членів Ради Європи. Вважаємо, що друга позиція є більш обґрунтованою, і дифамацією варто вважати поширення *неправдивих* відомостей, як шкодять честі, гідності та діловій репутації особи.

Дії, що становлять дифамацію, можуть не бути однорідними, а тому вбачається за можливе провести класифікацію різних видів цього явища. А.М. Ерделевський виділяє такі види дифамації залежно від суб'єктивного ставлення особи до поширеної нею інформації: 1) особа поширила інформацію, яка є завідомо неправдивою (наклеп) і принижує честь, гідність чи шкодить діловій репутації постраждалого; 2) особа поширила інформацію, яка є неправдивою і принижує честь, гідність чи шкодить діловій репутації постраждалого, через недбалість; 3) особа поширила інформацію, яка кореспондується з реальністю, але принижує честь, гідність чи шкодить діловій репутації постраждалого [20].

У свою чергу зазначимо, що іншим критерієм класифікації дифамації може стати спосіб поширення відповідної інформації (за зразком права США). Зокрема, неправдиві відомості про особу можуть бути поширені *усно* (під час публічної сварки, в обговоренні постраждалого з третіми особами під час особистої чи телефонної розмови тощо) або в *письмовій формі* (у вигляді статей у ЗМІ, дописів у соціальних мережах, шляхом поширення відкритих листів, розклеювання листівок тощо). З розвитком цифрових технологій все більшого поширення набуває другий вид дифамації. Вже зараз створено чимало майданчиків, які можуть слугувати інструментом для розповсюдження неправдивих відомостей про особу. При цьому особа, яка оприлюднює інформацією, може робити це анонімно або використовуючи

несправжнє ім'я. Саме на останньому виді дифамації ми зосередимо увагу в своїй роботі.

Роль «істини» в виявленні наклепницьких висловлювань варіюється в залежності від законів наступних країн в певних юрисдикціях. Такі відмінності спостерігаються в державах-членах ЄС, наприклад, у наступних країнах: в Швеції «правда» знаходиться під абсолютним захистом; в Латвії, навпаки, «правда» не знаходиться під захистом держави згідно із законом, але дифамація може бути здійснена лише шляхом розповсюдження вигадок (“fictions”). У Хорватії «правда» не знаходиться під захистом держави, якщо відповідач діяв з фактичним наміром заподіяти шкоду потерпілій стороні. У Польщі обвинувачені повинні довести, крім правди, що їх дії були заради громадського інтересу [21]. У Великобританії тягар доказування «істини» лежав на відповідачеві, та згідно Закону про дифамацію Великобританії в 2013 році, її було перекладено цю відповідальність на позивача [22, 23].

У США правда підлягає абсолютному захисту у юрисдикціях деяких штатів. Заява про дифамацію не обов'язково повинна бути буквально вірною для того, щоб цей захист був ефективним, достатньо лише того щоб ця інформація була вірною по суті. Це означає, що навіть якщо обвинувачений викладає деякі факти, які є помилковими, якщо «сенс» повідомлення по суті є вірним, то відповідач може розраховувати на рішення суду на його користь.

Інтернет надає право на вираження думок і ставлення до особи іншим особам, які, ймовірно, ніколи не зустрічалися один з одним, не говорять на одній мові, і які потенційно можуть завдати незліченний репутаційний збиток за допомогою своїх онлайн-коментарів [24].

Закон Сполученого Королівства про дифамацію 2013 роки передбачає зміну балансу, а не переписування норм загального права, що стосуються дифамації. Він встановлює необхідні норми, коли можна вважати, що завдано шкоду (збитки), що зменшує таким чином кількість більш дрібних спорів, але при цьому також усуває передбачену законом презумпцію того,

що дифамація завдає шкоди репутації (справа *Thornton v Telegraph Group Ltd*) [25].

У світлі зростаючої кількості Інтернет-користувачів деякі положення Закону Сполученого Королівства про дифамацію 2013 року стосуються і дифамації в Інтернеті. Закон передбачає новий захист для операторів веб-сайтів: вони не будуть нести відповідальність за наклепницькі коментарі, зроблені на їх веб-сайті, якщо вони зможуть довести, що ця інформація ними не була опублікована, і після отримання повідомлення про дифамацію вони слідували процедурі, що описана в розділі «Дифамація» (положення «Operators of Websites»). Однак адміністрація веб-сайтів не буде знаходитися під охороною цієї норми, якщо позивач зможе довести, що йому не вдалося знайти особу, що відповідальна за видалення дифамаційних повідомлень, або вона подала скаргу щодо порушення її прав відповідачем та адміністрація сайту не діяли відповідно до регламенту [23, 25].

Закон Великобританії про дифамацію 2013 р. встановлює термін позовної давності для подачі позовів, що стосуються поведінки в Інтернеті, і покладає відповідальність за регенерацію розміщеного контенту. Відоме як «правило єдиної публікації», воно встановлює строк позовної давності один рік з моменту першої публікації для подачі позову; це положення повинно запобігати певній невизначеності щодо відповідальності за Інтернет-публікації, в тому числі й Інтернет-архіви. Це положення не поширюється на повторне опублікування третіми особами дифамаційного контенту [22, 25].

Існують значні розбіжності між державами-членами ЄС в застосуванні законів про дифамацію, зокрема у наявності засобів захисту, витрат для сторін в судовому розгляді і компенсацій моральної шкоди.

Що стосується, наприклад, витрат, то в 2008 году Оксфордським університетом було проведено дослідження з питань дифамації у державах-членах членів ЄС, і було визначено, що загальні витрати позивачів варіюються приблизно від 600 євро на Кіпрі та в Болгарії до більш 1 млн.

євро в Ірландії та Англії [26]. Цей великий діапазон говорить про відмінність уявлень стосовно важливості репутації щодо інших цивільних прав у юрисдикціях різних країн.

Іноді закони про дифамацію, часто в формі положень про «наклеп», використовуються просто для компенсації моральної шкоди, без урахування того факту, що у відкритому суспільстві чутливість людини повинна зіставлятися з правом інших людей на вільне вираження своєї думки. У більшості європейських країн діють внутрішні закони, в яких згадаються «образливі дії та висловлювання» [27]. Цей термін настільки широкий, що часто охоплює вираз, який можна було б вважати думкою або оціночним судженням. Навіть у країнах, що вважаються такими, що володіють відносно сильними свободами слова та ЗМІ, діють закони, що забороняють образу виборних посадових осіб. Наприклад, у справі *De Haes and Gijssels v. Belgium* ЄСПЛ охарактеризував закон про наклеп в Бельгії як «безсумнівно образливі терміни або перебільшені вирази» [28].

Закон про наклеп може давати досить широке визначення дифамації, а покарання за наклеп можуть варіюватися від символічних до суворих. Наприклад, до його скасування в 2013 році французький Закон про пресу 1881 року передбачив покарання за образу президента, державних службовців і високопоставлених іноземних посадових осіб. Свого часу покарання включало тюремне ув'язнення, але зовсім нещодавно «образа президента Франції могла призвести до того, що вам випишуть штраф у розмірі 45 000 євро [29].

Закони про образи та наклепи часто плутають з кримінальними законами про дифамацію, можливо, тому, що результат такий же: великі штрафи або тюремне ув'язнення, а також «охолодження» свободи вираження думок. Для ряду країн світу необхідним стандартом доведення для позивачів є «те, що вони відчують себе скривдженими». У деяких країнах ЄС термін

«честь» використовується замість або як додаток до репутації, а гумор і сатира можуть сприйматися як такі, що зазіхають на неї [30].

До диффамачії найчастіше відносять: обвинувачення у вчиненні злочину; звинувачення у наявності венеричних захворювань; негативні висловлювання про результати роботи, професії, торгівлі чи бізнесу; обвинувачення у подружній невірності, непристойній поведінці [15].

Отже, підсумовуючи вищевикладене, зауважимо, що під диффамачією варто розуміти умисне поширення завідомо неправдивих відомостей про особу, які принижують її честь, гідність та шкодять діловій репутації. Диффамачією вважається як усне, так і письмове розповсюдження вищенаведених відомостей.

1.3. Захист честі, гідності, ділової репутації в суді

Честь, гідність та ділова репутація підлягають правовій охороні і захисту нарівні з іншими особистими немайновими благами. Наприклад, на думку І.В.Саприкіної, честь, гідність, ділова репутація можуть бути захищені: 1) у суді (стаття 55 Конституції, стаття 16 ЦК України); 2) в адміністративному порядку (стаття 17 ЦК України); 3) нотаріусом (стаття 18 ЦК України); 4) самостійно (стаття 55 Конституції, стаття 19 ЦК України); 5) за допомогою інших громадських, державних та міжнародних інституцій (органів прокуратури, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, а після використання всіх національних засобів правового захисту – Європейським Судом з прав людини) [9].

Законодавство не передбачає інших видів відповідальності за поширення недостовірної інформації. Зокрема, не передбачено адміністративної чи кримінальної відповідальності за поширення клепу,

тобто цілеспрямованого розповсюдження завідомо неправдивої інформації з метою заподіяння шкоди честі, гідності і діловій репутації чітко визначеної особи. Законними способами реагування є виключно вимога про спростування недостовірної інформації, вимога про реалізацію права на відповідь і відшкодування завданої моральної шкоди. В межах цивільно-правової відповідальності можуть також вилучатися матеріальні носії неправдивої інформації, проте це стосується паперових видань, а не інформаційних серверів [12].

Зауважимо, що найбільш ефективним та поширеним способом захисту честі, гідності та ділової репутації видається звернення до суду, тому саме на цьому способі захисту ми зосередимо свою увагу в рамках нашої роботи.

Відповідно до судової практики США, для встановлення факту дифамації необхідно довести: а) факт оприлюднення певної інформації; б) неправдивість такої інформації, при цьому інформація має стосуватися позивача і бути спрямованою на завдання шкоди його репутації.

Оприлюдненням інформації вважається її поширення в будь-який спосіб, якщо вона стала доступною більш ніж одній особі. У випадку, коли позивачем виступає публічна особа, необхідно також довести наявність умислу на завдання шкоди репутації позивача [31].

Подібний перелік обставин наводиться також пунктом 15 Постанови Пленуму Верховного суду України «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи». Зокрема, юридичним складом правопорушення, наявність якого може бути підставою для задоволення позову, є сукупність таких обставин: а) поширення інформації, тобто доведення її до відома хоча б одній особі у будь-який спосіб; б) поширена інформація стосується певної фізичної чи юридичної особи, тобто позивача; в) поширення недостовірної інформації, тобто такої, яка не відповідає дійсності; г) поширення інформації, що порушує особисті немайнові права, тобто або завдає шкоди відповідним

особистим немайновим благам, або перешкоджає особі повно і своєчасно здійснювати своє особисте немайнове право [7].

При цьому, у Постанові міститься вказівка на найчастіше використовувані способи поширення інформації:

а) опублікування у пресі; б) передання по радіо, телебаченню чи з використанням інших засобів масової інформації; в) поширення в мережі Інтернет чи з використанням інших засобів телекомунікаційного зв'язку; г) викладення в характеристиках, заявах, листах, адресованих іншим особам; д) повідомлення в публічних виступах, в електронних мережах.

У свою чергу, недостовірною вважається інформація, яка не відповідає дійсності або викладена неправдиво, тобто містить відомості про події та явища, яких не існувало взагалі або які існували, але відомості про них не відповідають дійсності (неповні або перекручені).

У рамках практики Європейського суду з прав людини також напрацьовано підходи до захисту честі, гідності та ділової репутації особи і боротьби з дифамацією. Загалом, на відміну від інших міжнародних документів, спрямованих на захисту прав людини, Європейська конвенція про права людини не гарантує прямо права на захист репутації. Як вже зазначалось, захист репутації безпосередньо згадується в статті 10 Конвенції як можлива підстава обмеження права на свободу вираження поглядів. Проте, за певних обставин Європейський суд з прав людини включав право на захист репутації до складових права на повагу до приватного життя, гарантованого статтею 8 Конвенції. Надалі у прецедентній практиці Суду, яка стосується дифамації, стало стандартним посилення на конкуренцію статей 8 (право на повагу до приватного життя особи, репутації якої було завдано шкоди) та 10 (право особи, яка поширила інформацію, на свободу вираження поглядів) Конвенції [32].

Загалом, аналізуючи практику Європейського суду з прав людини, вважаємо за можливе виділити кілька основних принципів захисту репутації відповідно до Конвенції:

1) варто забезпечувати належний баланс між захистом репутації окремих осіб та правом на свободу вираження поглядів (свободу преси). Зокрема, як зауважив ЄСПЛ у справі *Satakunnan Markkinapörssi Oy and Satamedia Oy v. Finland*, «з урахуванням ... того факту, що головним у цій справі є питання про дотримання правильної рівноваги між зазначеним правом (свобода вираження поглядів) і правом на приватне життя, закріпленим у внутрішньодержавному законодавстві про захист даних та доступ до них. ... Беручи до уваги необхідність захисту цінностей, що лежать в основі Конвенції, і те, що права, гарантовані статтями 10 і 8 Конвенції, заслуговують на повагу в рівній мірі, важливо не забувати про те, що баланс між цими двома правами, який зобов'язані забезпечувати внутрішньодержавні органи влади, має прагнути до збереження істотних аспектів обох зазначених прав» [33]. До подібних висновків ЄСПЛ дійшов також у справі *Delfi AS v. Estonia*.

2) значну роль при зважуванні зазначених цінностей відіграє соціальний статус особи, репутації якої завдається шкода. В окремих випадках певні події можуть становити значний суспільний інтерес, а коло відомостей, які підлягають оприлюдненню, може бути ширшим, якщо йдеться про політиків (справи *Hoon v. the United Kingdom*, *Karakó v. Hungary*), практикуючих юристів (*Jankauskas v. Lithuania (II)*, *Lekavičienė v. Lithuania*, *Wegrzynowski and Smolczewski v. Poland*), суддів (*Özpinar v. Turkey*), лікарів (*Fürst-Pfeifer v. Austria*) і навіть членів королівської родини (*Von Hannover v. Germany*). Наприклад, у справі *Hoon v. the United Kingdom* Суд зауважив, що шкода, завдана репутації заявника слідством і звітом, була пропорційна інтересам громадськості в тому, щоб бути в курсі таких проваджень і їх результатів. Знижений рівень правового захисту права на

репутацію, спричинений правилом парламентського імунітету відповідно до британського законодавства, відповідав і відображав загальновизнані правила в Раді Європи та Європейському Союзі і в принципі не може розглядатися як непропорційне обмеження права на повагу до приватного життя. Зауважимо, що у пункті 21 Постанови Пленуму ВСУ «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» також міститься вказівка на розширені межі допустимої критики щодо публічних осіб [7].

3) при вирішенні справи обов'язково варто розрізняти твердження про факти та оціночні судження. Національні суди не повинні змушувати журналістів надавати відомості на підтвердження оціночних суджень (*Lingens v. Austria*) [34]. Проте, для того, щоб вважатись обґрунтованим, оціночне судження має базуватись на: а) фактах, що вважаються загальновідомими; б) підтвердженні висловлювання яким-небудь джерелом; в) посиланні на незалежне дослідження (справа *Novaya Gazeta and Borodyanskiy v. Russia*) [35].

Національне законодавство також закріплює поняття «оціночне судження», під яким розуміє висловлювання, які не містять фактичних даних, критику, оцінку дій, а також висловлювання, що не можуть бути витлумачені як такі, що містять фактичні дані, зокрема з огляду на характер використання мовно-стилістичних засобів (вживання гіпербол, алегорій, сатири) (стаття 30 ЗУ «Про інформацію») [36].

Якщо особа вважає, що оціночні судження або думки, поширені в засобі масової інформації, принижують її честь, гідність, чи ділову репутацію, вона вправі скористатися правом на відповідь, а також на власне тлумачення справи (277 ЦК) [2].

У судовій практиці виникають певні труднощі щодо розмежування поширених відомостей (інформації або публікації) щодо наявності оціночних суджень автора чи тверджень про факти, що має важливе значення для

правильного вирішення справи. Системний аналіз наведених положень закону дає підстави для висновку, що :

1) У справах про захист гідності, честі та ділової репутації суд повинен розмежовувати відомості, які принижують честь та гідність особи, від думок, поглядів, критичних висловлювань, ідей, оцінок, висловлених у порядку реалізації конституційного права на свободу думки і слова.

- Постанова Верховного Суду від 20 березня 2019 року у справі № 758/14324/15-ц (провадження № 61-19478св18) [37];
- Постанова Верховного Суду від 24 квітня 2019 року у справі № 569/5269/16-ц (провадження № 61-508св17) [38].

2) Оціночні судження, які не містять фактичних даних, не підлягають спростуванню

- постанова Верховного Суду від 20 травня 2019 року у справі № 591/7099/16-ц (провадження № 61-34159св18) [39];
- постанова Верховного Суду від 19 червня 2019 року у справі № 380/951/17 (провадження № 61-31057св18) [40];

3) Вирішуючи питання про визнання поширеної інформації недостовірною, суди повинні визначати характер такої інформації та з'ясовувати, чи є вона фактичним твердженням, чи оціночним судженням.

Якщо суб'єктивну думку, яка є оціночним судженням, висловлено в брутальній, принизливій чи непристойній формі, що принижує гідність, честь чи ділову репутацію, на відповідача може бути покладено обов'язок відшкодувати моральну шкоду, а не спростовувати таку інформацію.

- постанова Верховного Суду від 11 лютого 2019 року у справі № 725/5585/16-ц (провадження № 61-34549св18) [41]. З'ясувавши викладені вище обставини та встановивши наприклад, що викладена в статті інформація є фактичними твердженнями, а веб-сайт не зареєстрований як засіб масової інформації, особа, чиї права порушено, може звернутися до суду з позовом до журналіста або власника веб-сайту про захист честі,

гідності та ділової репутації. Розглянемо судову практику, зокрема, рішення Апеляційного суду Запорізької області від 23.01.2013 року №22-ц-6650/12, що було залишено без змін ухвалою ВСС України від 26.06.2013 року №6-8073св13. Суд апеляційної інстанції дійшов обґрунтованого висновку, що суд першої інстанції не роз'яснив позивачу його право на залучення до участі у справі співвідповідачем власника веб-сайта, на якому розміщено зазначений інформаційний матеріал, не сприяв встановленню його даних, та не з'ясував, чи розміщена дана інформація на інформаційному ресурсі, зареєстрованому в установленому законом порядку як засіб масової інформації. Суд касаційної інстанції відхилив позов. Однією з підстав відхилення було те, що веб-сайт, на якому розміщувалася недостовірна інформація, не був зареєстрований як засіб масової інформації.» [42].

Після припинення дії Кримінального кодексу України 1960 року, яка була замінена КК України у 2001 році, з кримінального права, такі злочини, якклеп зникла, так як це було не включені в новий код, який, по суті, зробив його більш прогресивним і гарантує право на свободу вираження поглядів, гарантоване Конституцією.

Т.І.Лежух вважає, що з врахуванням положень частини 2 статті 16 ЦК України, найбільш прийнятними способами захисту честі, гідності, ділової репутації особи є: визнання права; припинення дії, яка порушує право; відновлення становища, яке існувало до порушення; відшкодування моральної шкоди (стаття 23 ЦК України) [14].

У постанові Верховного Суду від 10 жовтня 2018 року у справі № 757/8834/16-ц (провадження № 61-14698св18) вказано, що суд не вправі зобов'язувати відповідача вибачитися перед позивачем у тій чи іншій формі, оскільки примусове вибачення як спосіб судового захисту гідності, честі чи ділової репутації за поширення недостовірної інформації не передбачено у статтях 16, 277 ЦК України [43].

Зауважимо, що зазвичай позови про захист честі, гідності та ділової репутації об'єднують в собі принаймні дві позовні вимоги – безпосередньо спростування поширених відомостей та відшкодування моральної шкоди, завданої поширенням таких відомостей. Наприклад, у справі № 132/504/15-ц (рішення від 26 листопада 2015 року Липовецького районного суду Вінницької області) позивач наголошував, що поширення неправдивої інформації порушує право позивача на повагу до його гідності, честі та ділової репутації, у зв'язку з чим він просить суд зобов'язати відповідача спростувати поширену інформацію, а також стягнути з відповідача на його користь моральну шкоду в розмірі 10 000 грн. У справі № 234/18169/16-ц (рішення від 18 січня 2017 року Краматорського міського суду Донецької області) позивач просив суд визнати викладену інформацію недостовірною та такою, що принижує його честь та гідність, зобов'язати відповідачку видалити інформацію, спростувати її у такий самий спосіб як вона була поширена, стягнути з відповідача 50000 грн. моральної шкоди та стягнути судовий збір в сумі 1378 грн. Нарешті, у справі № 752/9560/16-ц (рішення від 17.10.2016 року Голосіївського суду м. Києва) позивач наголошував, що вчинені щодо нього дії не тільки порочать честь та гідність позивача, а й спричинили позивачу моральної шкоди, яка оцінюється в 25000,00 грн. [12, 14].

Відповідно, за результатами судового розгляду, за умови прийняття позитивного для позивача рішення, можливе: 1) зобов'язання відповідача спростувати неправдиву інформацію; 2) зобов'язання відповідача відшкодувати моральну шкоду, завдану позивачу поширенням неправдивої інформації; 3) зобов'язання відповідача відшкодувати матеріальну шкоду – у рідкісних випадках.

Передбачається, що якщо суд ухвалює рішення про право на відповідь або про спростування поширеної недостовірної інформації, то у судовому рішенні за необхідності суд може викласти текст спростування інформації

або зазначити, що спростування має здійснюватися шляхом повідомлення про ухвалене у справі судове рішення, включаючи публікацію його тексту. Спростування має здійснюватися у такий самий спосіб, у який поширювалася недостовірною інформація. У разі, якщо спростування недостовірної інформації неможливо чи недоцільно здійснити у такий же спосіб, у який вона була поширена, то воно повинно проводитись у спосіб, наблизений (адекватний) до способу поширення, з урахуванням максимальної ефективності спростування та за умови, що таке спростування охопить максимальну кількість осіб, що сприйняли попередньо поширену інформацію (пункти 24, 25 Постанови Пленуму ВСУ «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи») [7].

Крім того, при визначенні розміру моральної шкоди судам слід виходити із засад справедливості, добросовісності та розумності. При цьому визначений розмір грошового відшкодування має бути співмірний із заподіяною шкодою і не повинен призводити до припинення діяльності засобів масової інформації чи іншого обмеження свободи їх діяльності.

27 червня 2019 року КЦС ВС розглянув справу Privalsa Limited, YouTube, LLC (Google, Inc.) про захист немайнових прав, спростування недостовірної інформації. Предметом спору є визнання недостовірною та такою, що принижує честь, гідність і ділову репутацію, інформації, поміщеної у ЗМІ у вигляді фонограми, та її спростування. Суд відмовив в задоволенні позову, керуючись тим, що про розповсюдження фонограми позивач дізнався у 2013 році, а до суду звернувся у 2015 році. Тобто, строк, встановлений для спростування недостовірної інформації сплинув. За пунктом 2 частини другої ст. 258 ЦК для спростування недостовірної інформації, поміщеної у ЗМІ, встановлюється строк позовної давності в один рік. У цьому разі позовна давність обчислюється від дня поміщення цих відомостей у засобах масової інформації або від дня, коли особа довідалася

чи могла довідатися про ці відомості. Положення статті 37 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» передбачають право редакції відмовити в публікації спростування, якщо спростування надійшло з вимогою заявника опублікувати його пізніше, ніж через рік з дня публікації відомостей, що спростовуються [44].

Вимоги про захист гідності, честі чи ділової репутації впливають із порушення особистих немайнових прав, тому згідно з пунктом 1 частини першої статті 268 ЦК України позовна давність на них не поширюється, крім випадків, встановлених законом, зокрема, пунктом 2 частини другої статті 258 ЦК і статтею 37 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні». До такого висновку дійшов суд у постанові Верховного Суду від 27 червня 2019 року у справі № 640/1135/15-ц (провадження № 61-27175св18) [44, 45].

Отже, можна дійти висновку, що честь, гідність та ділова репутація, як і інші особисті немайнові блага, можуть бути захищені кількома способами, наприклад, шляхом самозахисту, судового розгляду, в адміністративному порядку, нотаріусом тощо. У позовах про захист честі, гідності та ділової репутації (про дифамацію) зазвичай пред'являється як мінімум дві позовні вимоги – про спростування неправдивих відомостей та про відшкодування моральної шкоди. При цьому, національна правозастосовна практика виходять з того, що інформація має бути 1) поширеною; 2) стосуватись конкретної фізичної чи юридичної особи; 3) недостовірною; 4) такою, що завдає шкоди відповідним особистим немайновим благам, або перешкоджає особі повно і своєчасно здійснювати своє особисте немайнове право.

Зауважимо, що якщо веб-сайт не зареєстрований як засіб масової, то особа, від імені якої поширено недостовірну інформацію, не може бути відповідачем.

Аналіз практики Європейського суду з прав людини дозволив нам виділити кілька стандартів розгляду позовів про дифамацію: 1) досягнення

балансу між захистом репутації особи (стаття 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод) та свободою вираження поглядів (стаття 10 Конвенції); 2) ширші межі допустимої критики щодо осіб, діяльність яких має публічний характер; 3) відсутність обов'язку наводити факти на підтвердження оціночних суджень. Загалом, рекомендації щодо порядку розгляду і вирішення спорів про дифамацію, закріплені в Постанові Пленуму ВСУ «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» відповідають зазначеним стандартам.

РОЗДІЛ 2. ІНОЗЕМНИЙ ДОСВІД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ЧЕСТІ, ГІДНОСТІ ТА ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ

2.1. Захист честі, гідності та ділової репутації: європейський стандарт

Враховуючи положення статті 9 Конституції України та беручи до уваги ратифікацію Законом України від 17 липня 1997 року № 475/97-ВР Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року і Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7, 11 до Конвенції та прийняття Закону України від 23 лютого 2006 року № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», суди також повинні застосовувати Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод та рішення Європейського суду з прав людини як джерело права. Отже, необхідність застосування практики Європейського суду з прав людини в національному судочинстві, як інструмента функціонування Конвенції, в тому, що вона є частиною національного законодавства [44].

Суд ЄС і ЄСПЛ були відносно активні в останні роки в своїх рішеннях стосовно відповідальності Інтернет-компаній за дискредитуючий контент, який публікується на їх сайтах без редагування чи вчасного видалення. Наприклад, рішення ЄСПЛ по справі Google Spain стало визначальним для характеристики Інтернет-провайдерів і Інтернет-компаній як «контролерів» такого змісту із супутньою відповідальністю за ретрансляцію третіми особами і гіперпосилання на них [25].

Судовий розгляд про поширення наклепу між англійським фізиком Лоуренсом Годфрі і великим інтернет-провайдером Demon Internet завершився поразкою провайдера і хвилюючим для британської Інтернет-

спільноти рішенням, згідно з яким провайдер повинен відповідати за вміст матеріалів, що публікуються відвідувачами його сервера.

Понад рік тому в одній з груп, хостинг якої надає Demon, доктор Годфрі виявив підписане його ім'ям повідомлення, що приписують Годфрі якісь вигадки. Провайдер відмовився прибрати образливу підробку. Після цього Годфрі подав на Demon до суду. Це перший судовий позов такого роду в Великобританії. Суд постановив, «Інтернет - провайдери не беруть участі в процесі публікації як такі, а просто виступати в якості посередників ...». Проте, в справі Годфрі було встановлено, що провайдер може бути притягнутий до відповідальності за загальним правом, якщо він був повідомлений про наклепницьку публікацію, і тому виявляється відповідальним за публікацію з цього моменту [46, 47].

Пізніше у справі Бунт проти Тіллі і Орс [2006] EWHC 407 (QB), що також стосувалася дифамації та Інтернет - провайдерів, які розміщали наклепницькі матеріали, Суд встановив, що Інтернет - провайдери були просто пасивними посередниками, а не видавцями [25].

Станом на 1 січня 2014 року, зміни до законів про дифамацію в Великобританії вступили в силу разом з Законом про дифамацію 2013 року. Згідно цього закону оператори веб - сайтів не несуть відповідальності у разі пред'явлення до них користувачами претензій за наклеп за умови, що вони вживають певних заходів в розумні терміни після отримання повідомлення про зміст правопорушення. У розділі 5 Закону вказано, що якщо автор не може зв'язатися, (наприклад, якщо публікація є анонімною або користувач поставив явно фіктивні контактні дані), оператор сайту повинен взяти на себе видалення контенту, або самі можуть понести відповідальність за такі публікації [22,23].

Прецедентне право ЄС в цілому дотримується більш суворого підходу до відповідальності провайдерів послуг Інтернет, ніж прецедентне право США. Згідно ст. 1.2 Директиви 98/34 / ЄС, «постачальником послуг» є будь-

яка фізична або юридична особа, яка надає «послуги з інформування суспільства», що означає будь-які послуги, що надаються за винагороду на відстані за допомогою електронних засобів зв'язку.

Директива 2000/31/ЄС Європейського парламенту та Ради «Про деякі правові аспекти інформаційних послуг, зокрема, електронної комерції, на внутрішньому ринку» надає імунітет провайдеру Інтернет-послуг на відповідальності тільки тоді, коли він виступає в якості «простого каналу» (ст. 12) або забезпечує «тимчасове кешування» (ст. 13), з єдиною метою зробити передачу контенту більш ефективною. Директива застосовується у випадках порушення авторських прав, дифамації і вторгнення в приватне життя. Імунітет також надається, якщо послуга провайдера носить чисто технічний, автоматичний і пасивний характер і якщо провайдер не володіє ні знаннями, ні контролем над переданим або зберіганням контенту (Ст. 42) (справа *Scarlet Extended SA v. SABAM*) [25].

Персональні дані, що зберігаються постачальниками телекомунікаційних послуг, регулюються окремою Директивою по зберігання даних 2006/24/ЄС. Закони, що вимагають збереження в державних цілях даних про місцезнаходження та трафік окремих користувачів, порушують законодавство ЄС (рішення по справі *Digital Rights Ірландії* у 2014 р). Постачальники послуг за поважних підстав можуть відмовитись виконувати національні зобов'язання щодо збереження даних, хоча рішення не є зрозумілим щодо того, які засоби захисту доступні для окремих користувачів, особисті дані яких розкриваються.

Ще одна справа, на яку ми звернули увагу у рамках написання кваліфікаційної роботи, стосувалася позову за наклеп на трьох керівників Google у 2010 році. Мешканці італійського містечка скаржилися, що відео однокласників, які глузують з аутичного студента, затрималося в Інтернеті на пару тижнів, перш ніж адміністрація Google видалила його. Суд у Мілані встановив, що цього часу було достатньо для широкого доступу незліченних

глядачів в Інтернеті. Керівникам присудили умовне покарання та штраф. На апеляційному рівні судового розгляду, керівники Google наголошували на захисті «простого посередника» [48].

Справа *Delfi AS v. Estonia*, що стосувалася суперечок щодо Європейської директиви та проблеми регулювання коментарів, стала відомою по всій Європі. Delfi є популярною, широко відвідуваною інтернет-платформою в Естонії, яка не пов'язана безпосередньо з газетами або мовними компаніями, але має власних журналістів і надає оригінальні новини. Компанія Delfi опублікувала сюжет про приватну компанію, яка планує зруйнувати дороги, що зв'язують материкову частину Естонії з її островами, а читачі розмістили образливі коментарі про мажоритарного акціонера компанії, який відтак подав позов про дифамацію в естонський суд. Суди встановили, що коментарі були наклепницькими, і присудили позивачеві невелику суму грошової компенсації, а також постановили, що компанія Delfi повинна ввести політику щодо запобігання або видалення наклепницьких коментарів. ЄСПЛ встановив, що це не представляло собою непропорційного обмеження свободи вираження поглядів, гарантованого цій організації статтею 10 Конвенції. В результаті Delfi та інші сайти ввели моніторинг образливих коментарів. і багато з них вимагають реєстрації користувача для їх додавання. Такий моніторинг і кодекси поведінки управляються кожним приватним сайтом, а не державою. Після цього Delfi приєдналася до Ради преси Естонії, підписавшись на ту ж систему саморегулювання, що і друковані газети [49,50].

Хоча основна увага приділяється саме приватному праву, в багатьох країнах Європи дифамація як кримінальний злочин все ще згадується. Він закріплений або в якості альтернативи, або в якості доповнення до позовів у рамках приватного права в зв'язку з дифамацією. Якщо говорити більш конкретно, то кримінальне законодавство ряду держав романо-германської та англо-американської правових сімей робить дифамацію державних

службовців, нації чи уряду окремим злочином в порівнянні з правилами, що стосуються дифамації приватної особи. У цивільно-правовій юрисдикції Франції, наприклад, вибір санкції залишається на розсуд прокурора, який приймає такі рішення на підставі ступеня суспільного інтересу, які викликають зазначені факти (справа Gerlind Berger-Walliser & Franck Valencia) [51].

Незважаючи на те, що рішення Паризького трибуналу з розгляду справи LICRA v Yahoo! кваліфікується як злочин, пов'язаний з продажем заборонених товарів, а не якклеп, воно є прикладом гучної справи, в якому суд застосував Кримінальний кодекс Франції у зв'язку з трансляцією у Франції аукціонних сайтів Yahoo!, що рекламують нацистську атрибутику і посилання на літературу, що заперечує Голокост. Було визначено, що цей випадок становить значний суспільний інтерес, оскільки більше 70% французьких громадян були ідентифіковані як користувачі Інтернету, які отримали доступ до незаконного контенту, як це встановлено їх цифровими каналами. Існує кілька видів кримінальних санкцій, з яких суд може обирати: жорсткі штрафи, конфіскація матеріалів, що порушують закон, і призначення технічних експертів для консультування щодо остаточного видалення образливої реклами з таких сайтів. Суд обрав перший і третій варіанти, і виніс постанову про видалення матеріалів протягом трьох місяців, в іншому випадку відповідач Yahoo! Corporation підлягатиме штрафу в розмірі 100 000 франків в день (близько 16 500 доларів США) [52].

В цілому закони про кримінальну відповідальність за дифамацію відрізняються від законів про дифамацію за цивільним правом вищими доказовими стандартами, кримінальними санкціями і більш поширеною соціальною стигмою. Їх стримуючий вплив на дисидентів, журналістів і політичних активістів з боку державної влади і монархів призвів до неодноразових закликів скасувати такі закони як інструмент для придушення громадської критики.

Перший громадянин, який був засуджений за Законом про французьку пресу 1881 року, назвав президента Франції «профанатором», «блюзнірським бандитом» і «іконоборським хамом» [53]. Хочемо відмітити, що типовий штраф за наклеп, що є кримінальним злочином - 18 000 доларів США (близько 13 500 євро). Інший засуджений був оштрафований на тридцять євро за те, що тримав картонний знак на мітингу в 2008 році, в якому тодішній президент Ніколя Саркозі говорив «Casse-toi pov'con», або «втрачений». Критики французьких президентів були засуджені за так званими «законами про образи» до одного року позбавлення волі; в період з 1881 по 1958 рік закон проти негативних висловів про президента використовувався тільки дев'ять разів, але згодом він був застосований президентом де Голлем для засудження 350 критиків його тактики у війні в Алжирі [54].

Цікаво з юридичної точки зору, що такі закони залишаються в силі. Проведене в 2014 році дослідження існуючих норм кримінального закону про дифамацію в державах-членах ЄС показало, що тільки п'ять з 28 держав скасували загальні кримінальні закони про дифамацію і образи, незважаючи на широкий міжнародний консенсус серед юристів і захисників свободи преси щодо того, що кримінальне покарання за дифамацію є непропорційним обмеженням свободи слова [55].

Дослідження також встановило, що закони 20 держав-членів ЄС передбачають позбавлення волі як покарання за дифамацію або образи, що суперечить постановам ЄСПЛ про те, що тюремне ув'язнення, як правило, ніколи не є підходящим покаранням за дифамацію. П'ятнадцять держав встановили максимальним термін два роки тюремного ув'язнення, а Словаччина взагалі встановила за дифамацію покарання у вигляді позбавлення волі на строк до восьми років [25].

Хоча міжнародні стандарти рекомендують не надавати державним посадовим особам певний особливий захист відповідно до закону про

дифамацію, закони шести держав ЄС підвищують кримінальне покарання за наклеп, якщо ображена сторона є державною посадовою особою або публічною особою. Майже всі держави-члени ЄС зберігають кримінальні санкції за дифамацію - тільки Хорватія, Кіпр, Ірландія, Румунія і Великобританія скасували такі закони. Європейська комісія продовжує закликати до гармонізації законів про наклеп в ЄС [56].

Рада Європи закликала держави скасувати кримінальні санкції за наклеп в 2007 році, як і Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ). До неурядових організацій, які приєдналися до цих закликів, належать Міжнародна Амністія (ст. 19), Комітет із захисту журналістів, Гельсінські комітети Болгарії, Хорватії, Греції, Румунії та Словаччини, Міжнародна Гельсінська федерація, Всесвітній комітет зі свободи преси, Норвезький форум за свободу вираження думок; національні глави ПЕН; і «Репортери без кордонів». Для багатьох держав-членів ЄС політики і журналісти піддаються більш жорстким санкціям за наклеп, ніж звичайні громадяни, хоча в 2006 році ЄСПЛ постановив, що межі допустимої критики (з боку держави та інших громадян) ширше для політичного діяча, ніж для приватного громадянина [57].

Наклеп як правопорушення у сфері приватного права традиційно вимагає тільки негативного ставлення до посягання на честь, гідність та ділову репутацію громадських діячів та знаменитостей. Наклеп як кримінальний злочин потребує доведення наміру дифамації відповідно до кримінального стандарту конкретної держави. У 2012 році Комісія ООН з прав людини встановила, що криміналізація наклепу порушує свободу вираження думок і, зокрема, статтю 19 МПГП [55, 58].

У 2010 році парламент Угорщини прийняв низку нових законів, що стосуються преси, теле-, радіо та Інтернет-ЗМІ, які викликали занепокоєння міжнародних організацій щодо цензури та порушення свободи вираження поглядів. Громадяни, групи громадянського суспільства та міжнародні

організації на зразок ОБСЄ звернули увагу на те, що закон суперечив попереднім свободам в Угорщині та відрізнявся від законів про ЗМІ інших європейських країн. Конституційний суд Угорщини визнав основні частини нового закону неконституційними у грудні 2011 року [58].

За словами Емі Бруйлетт, наукового співробітника Центру медіа-комунікаційних досліджень Центрально-Європейського Університету в Будапешті, призначений для користувача контент не регулюється новим законом про ЗМІ, так як він прямо не згадується в законодавстві. Проте, деякі аналітики спочатку вважали, що коментарі можуть регулюватися, оскільки сфера дії закону поширюється на онлайн-версії газет, хоча Угорська Рада у справах ЗМІ пояснила, що він не буде націлюватися на розділи для коментарів сайтів новин в Інтернеті [25, 58].

У нових законах Угорщини про ЗМІ були передбачені нові положення про повноваження з моніторингу засобів масової інформації на всій території країни. Президент Управління по справах ЗМІ був наділений повноваженнями призначати Комісара у справах ЗМІ для розслідування будь-яких матеріалів в будь-яких засобах масової інформації, які «можуть завдати шкоди» громадянам на додаток до того, що вже заборонено законом.

Перш ніж закон був оголошений неконституційним, комісар по засобам масової інформації висловив догану головному редактору щоденної соціал-демократичної газети «Népszava» за онлайн-коментар, залишений читачем, який критикував колишнього президента Угорщини, і зажадав його видалення. Після того, як громадськість обурилася, що в Угорщині порушено свободу вираження думок, Національне управління з інфокомунікацій (НМНН) заявило, що Комісар не розслідує справу, а лише «є посередником» щодо серйозно образливого контенту [58].

Хоча керівники сайтів розуміли, що розділи коментарів були виключені із суворої інтерпретації закону про ЗМІ (який стосувався лише редакційного вмісту, а не коментарів), у відповідь на інцидент із «Népszava»

кілька сайтів обмежили або почали контролювати розділи коментарів. Популярний новинний портал index.hu повністю закритий розділ коментарів на сторінці знаменитостей сайту, стверджуючи, що він не може дозволити собі постійно контролювати коментарі читачів.

Деякі сайти, наприклад delmagyar.hu, вирішили залишати розділ коментарів відкритими, але запровадили попередню модерацію для фільтрації висловлювань, які можуть виявитись проблематичними до того, як вони з'являться у відкритому доступі. «Наша мета - забезпечити якість, чистий контент та уникнути тих, хто засмічує «розділ коментарів», - повідомив сайт читачам [59].

Сьогодні деякі сайти, такі як politics.hu, мають над розділами коментарів відмови від відповідальності, в яких йдеться про те, що вони не несуть відповідальності за думки, висловлені читачами, але залишають за собою право видаляти матеріали не по темі або ті, які представляють собою «ненависницькі висловлювання». Однак, з огляду на заяву, що коментарі дійсно модеруються, створений користувачем контент, можливо, стає редакційним і, отже, потенційно підпадає під дію закону. В результаті, новинні редакції схильні модерувати коментарі без публічної заяви про те, що вони роблять це, щоб обмежити свою власну відповідальність.

Уряд Йорданії, що є партнером зі співробітництва ОБСЄ в Середземномор'ї, нещодавно запропонував внести поправки до чинного Закону про пресу і публікації, які вимагатимуть від «електронних видань» отримання ліцензій і наділятимуть уряд повноваженнями блокувати веб-сайти або закривати їх, якщо вони не ліцензовані. Ці поправки викликали широкий громадський резонанс у зв'язку з тим, що вони будуть обмежувати онлайн-контент таким чином, що це буде порушувати міжнародні стандарти свободи вираження думок [58].

В Ірландії колишній комісар поліції у справах гарди отримав компенсацію в розмірі 30 000 фунтів стерлінгів за використання графічного

зображення його вух в телевізійній програмі про корупцію, а старший юрист виніс рішення за позовом до Високого суду проти ірландського телебачення (сума компенсації не розкрита) за використання зображення її автомобіля в історії про п'яних водіїв [55].

Неурядова організація Human Rights Watch (HRW) розкритикувала визначення електронних публікацій, дане урядом, як занадто розпливчате, і вказала на те, що закон не роз'яснює, чи стосується вона сайтів, зареєстрованим за кордоном або таких, що функціонують на інших мовах. Незважаючи на ці критичні зауваження, король Йорданії Абдулла схвалив закон.

Роль таких посередників, як менеджери веб-сайтів і головні редактори новинних сайтів є спірним відповідно до запропонованих Йорданією поправок, тому що вони роблять їх відповідальними за коментарі, опубліковані іншими користувачами. Менеджери будуть зобов'язані «не публікувати коментарі, що містять інформацію або факти, які не мають стосунку до новин, або якщо їх правдивість не перевірена». На думку HRW, уряд Йорданії не надав достатніх підстав для блокування коментарів, які «не мають стосунку до новин» і не повинен вимагати, щоб коментарі перевірялися на правдивість, що, на думку HRW, нерозумно [60].

Організація рекомендувала: замість притягнення до відповідальності керівників веб-сайтів, уряд повинен знайти інший спосіб виправити неправдиві чи інші незаконні коментарі, відповідно до процедур сповіщення та видалення («notice and take-down procedures»), відповідно до Директиви ЄС.

Франк ЛаРуе, Спеціальний доповідач ООН з питання про заохочення і захист свободи слова і переконань, обговорив це питання в доповіді Генеральній Асамблеї ООН в травні 2011 року. Він стверджує, що залучення посередників до відповідальності за контент, який розповсюджується або створюваний їх користувачами, серйозно підриває здійснення права на

свободу думок і їх вільне вираження, оскільки це веде до самозахисту і надмірної приватної цензури, часто без прозорості та належного судового розгляду. Заходи цензури ніколи не повинні делегуватися приватній структурі і ніхто не повинен залучатися до відповідальності за контент в Інтернеті, автором якого він не є [61].

У жовтні 2011 року спільний комітет Парламенту Сполученого королівства представив проект закону про дифамацію, який має на меті реформувати діючий закон про наклеп і вирішити питання щодо застосування закону в Інтернеті. У ньому прямо обговорюються скарги, подані проти публікацій, в розділах коментарів в Інтернеті та в соціальних мережах [55]:

- Забезпечення того, щоб люди, котрі піддаються наклепі в Інтернеті, незалежно від того, чи знають вони ім'я автора чи ні, мали швидкий і недорогий спосіб захисту своєї репутації;

- Зниження тиску на хостерів і провайдерів послуг, що змушує їх знімати матеріали, коли вони оскаржуються як наклепницькі; і

- Заохочення власників сайтів до модерації контенту, написаного користувачами, відповідно до принципу, згідно з яким свобода слова повинна здійснюватися з належним урахуванням захисту репутації [58].

Зауважимо, що в контексті британського закону про дифамацію терміни «Інтернет-хост і постачальники послуг» належать до різних платформ, починаючи від соціальних мереж, таких як Facebook і Twitter, і закінчуючи форумами, на яких користувачі публікують відгуки та коментарі, наприклад TripAdvisor і Amazon.

Важливо відзначити, що в законопроекті проводиться відмінність між ідентифікованими матеріалами (коли користувачі розкривають свою особистість) і невстановленими матеріалами (якщо вони опубліковані анонімно). У разі оскарження матеріалу з ідентифікацією, постачальник послуг повинен опублікувати повідомлення з поясненням цього поруч з

коментарем. Власник не зобов'язаний негайно видаляти коментар, і позивач може звернутися до суду з проханням про винесення постанови про видалення коментаря. У таких випадках постачальник послуги повинен проінформувати автора коментаря про клопотання про видалення [56].

У разі подання скарги на анонімного користувача за наклеп, автор публікації буде мати можливість ідентифікувати себе. Якщо він або вона зроблять це, то матеріал не обов'язково буде видалений, а буде виконуватися процедура, описана вище. Якщо автор не ідентифікує себе, а матеріал не видаляється, то хостинг-провайдер буде нести відповідальність так само, як якщо б він був початковим автором. Однак, якщо матеріал залишається непізнаним і ведуча сторона вважає, що коментар повинен залишитися на сайті в інтересах громадськості (наприклад, автор є свідком або інформатором), сторона постачальника послуги може звернутися до суду з проханням про звільнення від відповідальності [58].

Автори закону стверджують, що вони намагаються просувати в Великобританії культуру ігнорування і делегітимізації анонімних коментарів в Інтернеті, щоб запобігти їх поширенню. Проблеми, які стоять перед регулюванням Інтернету, сприяють тому, що деякі люди називають його новим «Диким Заходом», де правоохоронні органи не встигають за технологіями. Проблеми такого роду не будуть вирішені в одну мить.

По мірі того, як людство пристосовується до використання нових комунікаційних технологій, відбуваються і будуть відбуватися культурні зміни. Зокрема, автори законопроекту очікують того, що закон сприятиме культурному зрушенню в бік загального визнання того, що анонімні повідомлення та публікації в соціальних мережах не повинні розглядатися як справжні, надійні або такі, що заслуговують на довіру – якщо тільки автор не захоче обґрунтувати або відстояти те, що він написав, розкривши свою особистість [22].

Наклеп в Інтернеті, що ображає людей, як було визначено юристами в справах про дифамацію, повинен бути думкою, а не фактом і, отже, не переслідуватись навіть у порядку позовного провадження. Така думка може бути «вільною, недбалою і погано продуманою», і для звичайних читачів часто очевидно, що «люди просто кажуть перше, що спадає їм на думку, і реагують в запалі моменту».

Вважаємо за необхідне дати посилання на деякі основні, визначальні для розгляду справ про захист гідності, честі та ділової репутації рішення ЄСПЛ:

1) Вимога довести правдивість оціночних суджень є нездійсненою і порушує свободу висловлювання думки як таку, що є фундаментальною частиною права, яке охороняється Конвенцією:

- рішення ЄСПЛ від 29 березня 2005 року (заява № 72713/01) по справі «Українська Прес-Група» проти України» (*Ukrainian Media Group v. Ukraine*) [62];
- рішення ЄСПЛ від 08 липня 1986 року у справі «Лінгенс проти Австрії» (*Lingens v. Austria*) [63].

2) Свобода висловлювань також охоплює інформацію чи ідеї, які ображають, шокують чи дратують, але має особливу важливість стосовно преси, завданням якої є передача інформації чи ідей щодо політичних питань та інших питань, які становлять загальний інтерес:

- рішення ЄСПЛ від 06 листопада 1980 року у справі «Санді Таймс проти Сполученого Королівства» (*The Sunday Times v. The United Kingdom*) [64];
- рішення ЄСПЛ від 08 липня 1986 року у справі «Лінгенс проти Австрії» (*Lingens v. Austria*) [63].
- рішення ЄСПЛ від 20 травня 1999 року у справі «Бладет Тромсо і Стенсаас проти Норвегії» (*Bladet Tromso and Stensaas v. Norway*) [65];

- рішення ЄСПЛ від 21 січня 1999 року у справі «Яновський проти Польщі» (Janowski v. Poland) [66].

3) Політичні діячі та посадові особи, які обіймають політичні (публічні) посади або здійснюють публічну владу, підлягають ретельному громадському контролю і потенційно можуть зазнати гострої та сильної громадської критики у ЗМІ:

- рішення ЄСПЛ від 01 липня 1997 року у справі «Обершлік проти Австрії (№ 2)» (Oberschlick v. Austria (№2) [67];
- рішення ЄСПЛ від 24 червня 2004 року у справі «Принцеса фон Ганновер проти Німеччини» (Von Hannover v. Germany) [68];
- рішення ЄСПЛ від 25 червня 2019 року (заява № 14047/16) у справі «Цу Гуттенберг проти Німеччини» (Zu Guttenberg v. Germany) [69].

4) Національні суди не навели відповідних і достатніх підстав для свого висновку про те, що висловлювання, яке було приписано заявникові, мало наклепницький характер для позивачів.

- рішення ЄСПЛ від 20 травня 2010 року (заява № 7877/03) у справі «Мирський проти України» (Myrskyy v. Ukraine) [70].

5) Звернення до правоохоронного органу про порушення прав особи посадовими особами цього органу при виконанні ними своїх службових обов'язків не може вважатись поширенням відомостей, які принижують честь, гідність чи ділову репутацію.

- рішення ЄСПЛ від 31 березня 2011 року (заява № 6428/07) у справі «Сірик проти України» (Siryk v. Ukraine) [71].

6) Публічне вибачення за поширення відомостей, які не відповідають дійсності, не передбачено законодавством України.

- рішення ЄСПЛ від 05 травня 2011 року (заява № 33014/05) у справі «Редакція газети «Правое дело» та Штекель проти України» (Editorial Board of Pravoye Delo and Shtekel v. Ukraine) [72].

7) Новини, які базуються на інтерв'ю або відтворенні висловлювань інших осіб, незалежно від того, чи вони були змінені, чи ні, є одним з найважливіших способів інформування громадськості.

- рішення ЄСПЛ від 15 липня 2010 року (заява № 16695/04) у справі «Газета «Україна-центр» проти України» (Gazeta Ukraina-Tsentr v. Ukraine) [73].

8) ЄСПЛ відмовив у прийнятті заяви як очевидно необґрунтованої, оскільки подавши дифамаційні позови проти інтернет-ресурсів, на яких були опубліковані статті негативного характеру, заявники не вжили заходів для визначення власників сайтів, авторів статей та їхні адреси.

- рішення ЄСПЛ від 14 травня 2019 року (заява № 42058/08) у справі «Неділенко та Когут проти України» (Nedilenko and Kogut v. Ukraine) [74].

2.2 Особливості правового захисту честі, гідності та ділової репутації в США

Зауважимо, що часто саме Сполучені Штати задають тон у регулюванні проблемних/нових правових питань в кіберпросторі, в тому числі і для інших правових систем, відтак їх досвід видається обов'язковим для врахування у цих сферах.

В США кримінальні наслідки дифамації можуть бути досить суворими: в Колорадо, наприклад, кримінальне покарання за наклеп тривалий час було пов'язано з тюремним ув'язненням терміном до 18 місяців і штрафом в розмірі 100,00 доларів за перше порушення. Закон про наклеп (libel law) був досить широким: було злочином «свідомо публікувати або поширювати, використовуючи письмовий інструмент, підпис, зображення тощо, будь-яку

заяву або предмет, спрямовані на запламування пам'яті загиблого, або на запламування його честі, гідності, та ділової репутації, або на викриття природних дефектів живої людини у вигляді проявів публічної ненависті, презирства або насмішок [75].

У США наразі кримінальна відповідальність за дифамацію зберігається в сімнадцяти штатах, незважаючи на неодноразові заклики до скасування обмежень, що накладаються на права, надані Першою поправкою (Колорадо, Флорида, Айдахо, Канзас, Луїзіана, Мічіган, Міннесота, Монтана, Нью-Гемпшир, Нью-Мексико, Північна Кароліна, Північна Дакота, Оклахома, Юта, Вірджинія, Вашингтон та Вісконсін, а також Пуерто-Ріко та американські Віргінські острови). Професор журналістики Девід Прічард вважає, що кримінальна відповідальність за наклеп може бути законним і потужним правовим інструментом в руках державних агентів для «вираження відхилень», що завдають шкоди приватним особам, особливо жертвам, які мають мало ресурсів для найму адвокатів [76].

В американській судовій практиці у справах про захист честі і гідності, або про дифамацію, найбільш відомою і важливою є справа «Нью-Йорк Таймс» проти Саллівана. Рішення Верховного суду США у цій справі в 1963 році вплинуло на концептуальні положення дифамаційного права в США і опосередкованим чином - в інших країнах Заходу. В травні 1960 р. відома газета «Нью-Йорк Таймс» опублікувала на всій полосі некомерційне оголошення під заголовком «Прислухайся до зростаючого голосу протесту». Оголошення було підписано активістами «Комітет Мартіна Лютера Кінга по боротьбі за свободу на Півдні» - афроамериканськими священиками, робітниками культури, вдовою президента США Елеонорою Рузвельт, іншими громадськими діячами США того часу [77].

В оголошенні розповідалося про те, як утискають права чорношкірого населення на півдні США і містився заклик покласти край подібного роду практиці. Зокрема, йшлося і про те, що поліція міста Монтгомері (штат

Алабама) застосовує насильницькі дії щодо студентів коледжу Алабама, які виступають за надання чорношкірим рівних прав на навчання разом з білими. Після публікації цього оголошення начальник муніципальної поліції Монтгомері Л. Салліван, ім'я якого не згадувалося в публікації, але посада якого називалася в статті як «обраний чиновник, який займається серед іншого питаннями поліцейського управління», написав листа до редакції «Нью-Йорк Таймс» з проханням спростувати факти, які містилися в оголошенні [78]. У відповідь редакція запитала Саллівана: «А що, конкретно, ви хочете спростувати? Напишіть нам про це детальніше». Салліван образився на газету за це і подав до місцевого суду міста Монтгомері позов проти «Нью-Йорк Таймс» про захист честі і гідності, в якому зажадав від редакції відшкодувати йому моральну шкоду, який він поніс в результаті публікації оголошення [79].

У суді Салліван заявив, що прочитавши оголошення в газеті «Нью-Йорк Таймс», він відчув незаслужену особисту образу, оскільки, як він вважає, в дійсності ніякої жорстокості щодо активістів з боку поліції не було. Салліван також повідомив, що після публікації до нього стали погано ставитися друзі і знайомі: адже якщо про поліцію Монтгомері, яку він очолює, погано пише сама «Нью-Йорк Таймс», значить, це правда, значить, що він погано працює, і т. д. У своїй позовній заяві Салліван оцінив завдані йому в результаті публікації моральні страждання в \$ 2 млн. Місцевий суд Монтгомері в цілому задовольнив позов Саллівана, але зменшив його суму, зобов'язавши газету виплатити \$ 1 млн компенсації моральної шкоди [79].

Ця справа набула широкого розголосу і стала поштовхом для компанії проти ЗМІ в США. Редакцію «Нью-Йорк Таймс» і інші ЗМІ завалили аналогічними позовами. Тільки в штаті Алабама проти газети «Нью-Йорк Таймс» було подано 11 позовів на загальну суму \$ 5 млн. Тому «Нью-Йорк Таймс» домоглася того, щоб справу прийняв до розгляду Верховний суд США. Розгляд скарги тривав з 6 січня по 9 березня 1964 року і закінчився

перемогою газетярів: п'ять з дев'яти суддів Верховного суду проголосували за рішення, яке скасовує присудження компенсації Саллівану [76]. Але не це було головним. У судовому рішенні були сформульовані нові принципи взаємин влади і ЗМІ. Верховний Суд США обґрунтував правило, за яким офіційні особи не можуть вимагати відшкодування збитків, завданих «помилковими» або «дискредитуючими» твердженнями, крім тих випадків, коли вони можуть довести злий умисел або грубу недбалість розповсюджувача [80].

Суд сформулював поняття *actual malice* («злий умисел, встановлений за фактичними обставинами справи»). При цьому, в справах, які зачіпають інтереси публічних і посадових осіб, саме на них лежить обов'язок доведення факту *actual malice*.

Верховний суд США пояснив свою позицію: «Преса не підлягає засудженню за помилкове висвітлення факту, що стосується суспільної поведінки посадових осіб, так як допустити відшкодування шкоди в таких випадках означало б створити атмосферу страху і боязкості в пресі ... Пресі потрібний здоровий «життєвий простір для добросовісної помилки».

Визнаючи, що брехня і наклеп не можуть захищатися Конституцією США, Верховний суд заявив про необхідність прийняття норми, яка забороняла б присуджувати офіційним службовцям грошову компенсацію шкоди від наклепу, пов'язаного з їх професійною діяльністю, в ЗМІ та в соціальних мережах [55]. Зрозуміло це не стосується приватних осіб, тобто простих громадян.

Рішення Верховного суду США у справі «Нью-Йорк Таймс проти Саллівана» вплинуло на подальший розвиток свободи преси в США, вплинуло на законодавство європейських країн і прийняті рішення Європейського суду з прав людини [81].

Через десять років після справи Саллівана Верховний суд США виніс рішення у справі *Gertz v. Robert Welch Inc.* В цій справі суд прийшов до

висновку, що на відміну від державних посадових осіб або громадських діячів, приватні особи могли б забезпечити собі засоби правового захисту в зв'язку з дифамацією шляхом доказу халатності, на відміну від більш високих стандартів щодо умислу з боку медіа-відповідача. Отже, чинне законодавство США встановило недбалість як прийнятний рівень психічної відповідальності у випадках, коли позивач подає позов до суду проти видавця, включаючи таких цифрових видавців, як Google, Yahoo і Tumblr, авторів онлайн-блогів і контенту в соціальних мережах [82].

На прикладі трьох справ розглянемо позицію Верховного суду США стосовно дифамації та позовів про захист честь, гідність та ділову репутацію в Інтернеті. У першій справі студентка критикувала в Інтернеті професорсько-викладацький склад, використовуючи вульгарні слова. Окружний суд не виявив порушення першої поправки до конституції США, коли органи освіти покарали студентку за вчинене (справа *Doninger v. Niehoff* (2d Cir. Apr. 25, 2011)). У другій справі в 2007 студент створив пародію в MySpace зі свого домашнього комп'ютера на свого директора. Апеляційним судом третього округу було встановлено, що було порушено право на свободу слова (справа *Layshock v. Hermitage Sch. Dist.*, No. 07-4465 (3d Cir. Jun. 13, 2011)). У третьому випадку, уродженка Західної Вірджинії, учениця середньої школи використовувала свій домашній комп'ютер для створення групи S.A.S.H. (Students Against Sluts Herpes) і запросила близько 100 чоловік, включаючи учнів з її середньої школи, приєднатися до неї. Там вона публікувала «брудні таємниці» студентів, вказуючи їх особисті дані з посиланнями на їх особисті акаунти в соціальних мережах. Розкриваючи цю справу, керівництво школи не знайшло в її діях порушення прав, передбачених Першою поправкою (справа *Kowalski v. Berkeley County Sch.*, No. No. 1098 (4th Cir. Jul. 27, 2011)) [25].

Ці суперечливі результати можуть бути пояснені тим фактом, що Верховний суд США ніколи не приймав однозначного рішення про те, чи

може шкільна адміністрація покарати учня за публікації в Інтернеті, якщо це відбувається за межами наглядового органу школи. Це б допомогло узгодити безмежність охоплення онлайн-контенту з проблемою географічних кордонів в місцевих адміністративних законах [83].

П. Істон, порівнюючи кілька аналогічних рішень, прийшов до висновку, що існує явна необхідність у вказівках Верховного суду США для запобігання таких результатів, як конфлікт між результатами роботи Апеляційного суду другого округу і Апеляційного суду третього округу в зв'язку з використанням іншого конституційного стандарту для онлайн-висловлювань студентів поза університетським містечком. Такі рішення суду могли б внести цінний внесок у судову практику та певним чином узгодити безмежну доступність онлайн-контенту з проблемою географічних кордонів в місцевих адміністративних законах. Вкрай важливо розуміти чим будуть керуватися судді, якщо дифамація відбудеться в цифровому світі, а не в географічному просторі [25].

Вже на момент 2013 року, з 56-ти рішень, що стосуються судового стягнення у справах про наклепи в США, що були винесені з 2000 року, було виявлено, що більше половини з цих рішень стосуються дифамації в Інтернеті та в соціальних мережах [77, 78].

Аналізуючи ці рішення, авторка цієї кваліфікаційної роботи виявила, що характер винесеної судової заборони був непропорційним відносно шкоди, яке загрожувала або була нанесена. Наприклад, судді наказали відповідачам припинити згадувати ім'я позивача в Інтернеті [84] або взагалі видалити веб-сайт за одне повідомлення про наклеп [78]. Ці обидва засоби захисту ігнорують можливість Інтернету до відновлення сторонніх повідомлень від сторонніх осіб та надійну пам'ять архівації в Інтернеті. Крім того, судова заборона забезпечує лише обмежений процесуальний захист обвинуваченого, який змушений підкорятися під загрозою суворих

каральних санкцій, зазвичай у вигляді великого штрафу або тюремного ув'язнення [84].

Різні думки про те, чи заслуговує нова медійна журналістика такого ж правового захисту, як і традиційні ЗМІ, можна побачити в двох останніх справах: Кортні Лав (Courtney Love) та Obsidian Finance. У першому випадку позивач стверджувала, що її твіти не є сумлінними журналістськими заявами, а в другому відповідач вважала, що вела свої блоги відповідно до стандарту, визначеного у справі Саллівана, і тому заслуговує конституційного захисту.

Знаменитість Кортні Лав попросила свого колишнього адвоката Ронда Холмса управляти майном свого покійного чоловіка, співака Курта Кобейна, та їй було відмовлено [85]. Згодом Кортні Лав зробила публікації у Twitter, в яких стверджувалося, що Холмса «підкупили» і, отже, він діяв всупереч інтересам свого клієнта. У 2013 році Холмс подав до Верховного суду Каліфорнії в суд за наклеп на тій підставі, що в твіті Кортні Лав натякала, що він має зв'язок з організованою злочинністю. Ці звинувачення ставили під сумнів його добре ім'я і ділову репутацію. У безуспішному клопотанні по сумарному судженню адвокати Кортні Лав аргументували в усній формі, що характер твітів полягає в тому, щоб використовувати «гіперболу і образну мову», характерні для спілкування в соціальних мережах, які не слід піддавати занадто ретельному аналізу або сприймати як такі, що мають більш глибокий сенс. Вони просили у клопотанні, щоб твердження, які були опубліковані у «Твіттер», не підпадали під ті ж правові стандарти, що і висловлювання, які використовуються оффлайновими (або онлайнними) ЗМІ [81].

У рішенні за попереднім клопотанням було встановлено, що при розгляді як мови, так і контексту повідомлень у Twitter правопорушника, вони досить близькі до повідомлень в режимі реального часу, щоб можна було приступити до судового розгляду. Присяжні винесли вердикт на користь Кортні Лав і на інших підставах, так як позивач не зміг довести, що

Кортні знала, що її слова були наклепом. В твіті Кортні Лав не було ніяких сигналів, часто доступних в більш традиційних засобах масової інформації, про те, як Кортні Лав отримувала інформацію або перевіряла ступінь її достовірності. В рішенні суду визнається, що захист обвинувачених відповідно до Першої поправки може поширюватися і на публікації у Twitter [86].

У 2011 році у справі *Obsidian Finance Group v. Cox*, окружний суд штату Орегон зажадав, щоб Кристал Кокс довела, що її ведення блогу відповідає стандарту сумлінного видавця, щоб заслужити стандарт захисту за прикладом справи Саллівана. Позивач Обсідіан був консалтинговою компанією, що займалася реорганізацією компанії Summit, яка в минулому незаконно привласнила кошти клієнтів. Відповідач Кокс була блогером з історією висунення звинувачень і отримання хабара в обмін на відгуки. Кокс оскаржила рішення, стверджуючи, що «Обсідіан» і його партнери були публічними фігурами [82]. У рішенні суду зазначено буквально наступне «[автор публікації] не пов'язана ні з однією газетою, журналом, будь-яким іншим періодичним виданням, книгою, новинним сервісом, новиною або будь-якою іншою компанією, радіостанцією або ТВ-компанією». Тобто, іншими словами, якби Кокс була журналісткою, хоча б номінально, платити їй би не довелося [83, 84].

Рішення з цих питань Верховного суду США вкрай необхідні для з'ясування елементів наклепу в Інтернеті. Судді США в меншій мірі, ніж їх європейські колеги, схильні вважати Інтернет-компанії або Інтернет-провайдерів відповідальними за розміщення і розповсюдження дискредитуючого контенту в зв'язку із захистом Першої поправки і широким імунітетом, наданих Законом про зв'язок [84, 85].

11 липня 2017 року Інститут Лицарів подав позов до федерального суду проти президента Трампа та його помічників за блокування семи людей з акаунта Twitter @realDonaldTrump на основі критики його президентства та

політики (справа Knight Institute v. Trump). У позові стверджується, що акаунт @realDonaldTrump є «публічним форумом» згідно Першої поправки, з якого уряд не може виключати людей, виходячи просто з їхньої точки зору. Він також стверджує, що Білий дім порушує першу поправку щодо семи окремих позивачів, і що Білий дім позбавляє тих, хто залишається на публічному форумі, можливості почути критику Президента. У рішенні Апеляційний суд США підтвердив рішення окружного суду, що практика президента Трампа щодо блокування критиків з його акаунта в Twitter порушує Першу поправку. 23 серпня 2019 року уряд подав клопотання про повторний розгляд [86, 87].

7 січня 2019 року у справі Девіссон проти Рандалла, № 17-2002, Суд четвертого округу став першим федеральним апеляційним судом у США, який вирішив, чи можуть облікові записи соціальних медіа чиновників бути «публічними форумами» за Першою поправкою [88]. Позов подав Брайан Девісон, житель Вірджинії, який тимчасово був заблокований на офіційній сторінці у Facebook Філіс Дж. Рендалл, голови округу. У позові стверджувалося, що сторінка в Facebook є «публічним форумом» згідно Першої поправки, і що Рандалл не може виключати людей з неї, виходячи з їхньої думки. Судова колегія одноголосно постановила, що «інтерактивна складова» сторінки офіційної служби місцевого самоврядування у Facebook є публічним форумом і що чиновник займається неконституційною дискримінацією, забороняючи Девісону відвідувати цей форум. Тобто, у цій справі констатовано, що блокування критичних коментарів на адресу посадових осіб є найбільш суттєвою формою дискримінації з точки зору Першої поправки [89].

У червні 2017 року Верховний Суд США в справі Packingham v. North Carolina прийшов до висновку, що соціальні мережі на сьогодні є чи не найважливішим публічним майданчиком для обміну думками. [88].

У розділі закону The Communications Decency Act (Закон про пристойність в комунікаціях) від 1996 року вказано: жоден постачальник або користувач інтерактивних комп'ютерних послуг не може розглядатися в якості видавця або носія будь-якої інформації, наданої іншим постачальником інформаційного вмісту [85].

Надання імунітету по ст. 230 (с) (1) вимагає наявності трьох елементів:

- 1) відповідач є провайдером або користувачем інтерактивних комп'ютерних сервісів;
- 2) залучення провайдера до відповідальності означає визнання його видавцем або виразником думки (speaker);
- 3) інформація була надана іншою особою.

У справі *Zeran v. America Online Inc.* (далі - AOL) федеральний суд в перший раз зіткнувся з перевіркою і застосуванням вимог ст. 230 Закону про пристойність в комунікаціях. Невідома особа розмістила оголошення на дошці оголошень AOL, в якому пропонувала до продажу футболки з надписом «Naughty Oklahoma T-Shirts», і особистий номер телефону Кеннеа Зерана. Він виявився жертвою поганого жарту. До нього почали надходити образливі дзвінки [90, 91]. Він не міг змінити свій номер телефону, так як використовував його для бізнесу, його номер був добре відомий його контрагентам. У день, коли почалися перші дзвінки, Зера повідомив AOL про публікацію. Співробітник запевнив його, що повідомлення буде видалено з дошки оголошень, проте при цьому додав, що в політику AOL не входить розміщення спростування (retraction) на дошці оголошень [92].

Хоча є очевидним, що AOL виступає саме як провайдер і що інформація була надана третьою особою, формулювання ст. 230 Акта про пристойність комунікацій не виключає відповідальності AOL. Зеран стверджував, що неможливість залучення AOL до відповідальності як видавця або виразника думки робить неможливим залучення її до відповідальності в якості розповсюджувача. Він стверджував, що, навпаки,

Конгрес ст. 230 Закону про пристойність в комунікаціях звільнив провайдера від відповідальності тільки в якості видавця або виразника думки і що дане формулювання повинно тлумачитися від протилежного [93,94]. Тобто, в сенсі допущення можливості притягнення AOL до відповідальності як розповсюджувача. Зеран стверджував, що AOL діяла як розповсюджувач аналогічно бібліотеці або газетному кіоску. Він підкреслював, що розповсюджувач несе відповідальність у випадках, коли він знав про протиправність контенту третіх осіб [95, 96].

Зеран стверджував, що AOL діяла недбало, не видаливши повідомлення своєчасно і не запобігши розміщенню аналогічних повідомлень в подальшому. AOL посилалася на ст. 230 Закону про пристойність в комунікаціях і заявила про наявність імунітету від судового переслідування. Окружний суд Східного округу штату Вірджинія відмовив у задоволенні позову Зерану [97]. Схожою є також справа *Blumenthal v. Drudge* [92].

Отже, інтерпретація ст. 230 Закону про пристойність в комунікаціях в справах *Zeran v. AOL*, *Blumenthal v. Drudge* привела до повного виключення відповідальності провайдерів за контент третіх осіб. Цей імунітет застосовується незалежно від того, чи було відомо провайдеру про наявність контенту третіх осіб на своїх серверах, чи виплачувалася винагорода третій особі за послуги і чи знав провайдер про незаконність даного контенту. Хоча зазначені справи стосувалися тільки цивільних позовів, формулювання ст. 230 не обмежує її застосування тільки цивільними справами. Отже, можна припустити, що ст. 230 служить бар'єром для кримінальних звинувачень щодо провайдерів за контент, розміщений на їх серверах третіми особами [98, 99].

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ЧЕСТІ, ГІДНОСТІ, ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ, ПОСЯГАННЯ НА ЯКІ ВІДБУЛОСЬ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

3.1 Спеціальне правове регулювання честі, гідності та ділової репутації, посягання на які відбуваються в соціальних мережах

Висловлювання в Інтернеті можуть бути плітками, експліцитно образливими, расистськими, політично некоректними і містити лише слабо пов'язані думки [100]. За відсутності другої редакційної думки для блогерів стає практично обтяжливим ідентифікувати і, отже, юридично доводити шкоду репутації, що наноситься такими повідомленнями. Саме тому, що Інтернет-контент «розташований в інший час і в іншому місці», є більш епізодичним, поширюється надзвичайно швидко, він не піддається суворому розслідуванню, порівнюючи з традиційною журналістикою [101, 102].

У рішенні по справі *Obsidian Financial Group, LLC v. Cox*, про яке говорилося вище, суд встановив, що мова повідомлень у блогах та соціальних мережах містить «дещо нагнітаючу інформацію» і «потік особистих думок та пропозицій», що читаються швидше ніж записи в журналі, ніж твердження та факти [103, 104]. Наприклад, Кокс використовувала такі гіперболічні терміни, як «аморальні», «бандити» і «зловмисники». Твердження Кокс про те, що «Падрік найняв» кілера «для вбивства» або «що вся судова система банкрутства корумпована», були визнані «недостатньо достовірними, щоб довести правда це чи брехню» Апеляційний суд 9-го округу США визнав, що сам тон мови, використаний відповідачем Кокс в своїх записах в блозі, «спростовує враження, що вона стверджувала об'єктивні факти» [105, 106].

Переважна частина дослідників дотримується тієї позиції, що більшість цифрових висловлювань не можуть служити підставою для позову про дифамацію [107, 108]. Вони розглядають роль блогів, твітів і іншої неформальної журналістики як попереднє виділення питань, які, як мейнстрімна оффлайн-преса може потім вирішити, заслуговують подальшого розслідування, тверезої думки і можливої публікації [109]. Що стосується ролі закону у протидії наклепницьким висловам в Інтернеті, то вчені вносять дві пропозиції: або створити окрему категорію норм для висловлювань у віртуальному просторі з більш м'яким рівнем доведеності, або повністю виключити з-під судового контролю висловлювання в Інтернеті [107].

Нагадаємо, що вибір способу захисту особистого немайнового права, зокрема права на повагу до гідності та честі, права на недоторканність ділової репутації в соціальних мережах, належить позивачеві. Вкажемо на свіжу правозастосовну практику з цього приводу.

Зокрема, предметом позову у справі № 755/7842/16 (провадження № 61-9203св18), що переглядалася КЦС ВС, є поширена у соціальній мережі Facebook інформація, яка, на думку позивача, є недостовірною, має на меті довести до відома необмеженої кількості осіб викривлену інформацію про його діяльність як народного депутата України, перекрутити зміст його виступів, створити враження про вчинення ним злочинів проти основ національної безпеки України, є неправдивою та підлягає перевірці компетентними органами, отже, не є оціночними судженнями, а її поширення принижує його честь, гідність та завдає шкоди його діловій репутації.

Як наголосив Суд, викладення у листах, заявах, скаргах до правоохоронного органу відомостей особою, на думку якої, посадовими чи службовими особами цього органу при виконанні функціональних обов'язків порушено її право, не може вважатись поширенням відомостей, які порочать честь, гідність чи ділову репутацію або завдають шкоди інтересам цих осіб. Викладення у листах, заявах, скаргах до правоохоронного органу завідомо

неправдивих відомостей тягне за собою відповідальність, передбачену чинним законодавством України (Рішення Конституційного Суду України від 10 квітня 2003 року в справі № 8-рп/2003).

Відповідно до статті 10 Конвенції кожен має право на свободу вираження поглядів. Відповідно до статей 34, 40 Конституції України усі громадяни мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк [44, 107].

КЦС ВС погодився з висновками судів, що відповідачі реалізували своє право, передбачене Конституцією України і Законом України «Про статус народного депутата України» у формі письмового звернення та направлення його органу, який наділений компетенцією щодо перевірки викладених у ньому обставин. Реалізація відповідачами свого гарантованого Конституцією України і законами права на викладення у зверненні до компетентного органу, уповноваженого здійснити перевірку такої інформації, так само, як і безпосередньо зміст цієї інформації, не може бути підставою для її спростування [108].

Заява про вчинення злочину, повний текст якої розміщений відповідачами в мережі Інтернет, подана відповідачами до правоохоронних органів, які за законом наділені повноваженнями перевіряти цю інформацію на достовірність, не свідчить про поширення відомостей, які порочать честь, гідність та ділову репутацію позивача. Проте суди не визначили характер поширеної відповідачами інформації, не з'ясовували, є вона фактичним твердженням чи оціночним судженням, тому дійшли помилкового висновку про наявність правових підстав для задоволення позову. Отож, заява про вчинення злочину, повний текст якої розміщений у соціальній мережі

Facebook, не свідчить про поширення відомостей, які порочать честь, гідність та ділову репутацію позивача.

В справі № 755/7842/16 позивач не довів порушення його прав, оскільки інформація, що була розміщена в соціальній мережі Facebook, стосується ГО «Об'єднання українсько-чеченської дружби», яка у цій справі залучена як третя особа. При цьому та обставина, що позивач є керівником ГО «Об'єднання українсько-чеченської дружби», не є підставою вважати порушенням прав позивача, оскільки він звернувся до суду із цим позовом як фізична особа, а не як керівник зазначеної громадської організації з метою представлення її інтересів та захисту ділової репутації [109].

Отже, на думку суду, поширена в соціальній мережі інформація щодо діяльності громадської організації не може порушувати особисті немайнові права позивача, оскільки позивач звернувся до суду із позовом про захист честі гідності та ділової репутації як фізична особа, а не як керівник громадської організації з метою представлення її інтересів та захисту ділової репутації [44].

Позовні вимоги у справі 757/22307/17-ц мотивовано тим, що відповідач поширив серед необмеженого кола осіб у соціальній мережі Facebook з позначкою «Доступно всім» аудіовізуальний твір третьої особи (ГО «Громадське телебачення»), що містить фрагменти недостовірної інформації у формі фактичних тверджень про позивача як першого заступник Голови СБУ (керівника управління «К»). Позивач стверджував, що поширена інформація є фактичним твердженням, завідомо недостовірною, неправдивою, містить відомості про події, які існували, але відомості про них не відповідають дійсності, є перекрученими [110].

Судами встановлено, що позивач є публічною особою, відомим у суспільстві державним службовцем найвищого рівня, який обіймає публічну посаду, а відповідно межа допустимої критики та обсяги поширеної інформації щодо нього є значно ширшими, оскільки він безпосередньо

відіграє важливу роль у діяльності держави, та його безпосередні дії становлять суспільний інтерес.

Суд нагадав, що у Резолюції № 1165 (1998) ПАРЄ про право на недоторканність особистого життя зазначається, що публічними фігурами є особи, які обіймають державні посади і (або) користуються державними ресурсами, а також усі ті, хто відіграє певну роль у суспільному житті (у галузі політики, економіки, мистецтва, соціальной сфері, спорті чи в будь-якій іншій галузі) [111].

У статтях 3, 4, 6, Декларації зазначається, що оскільки політичні діячі та посадові особи, які обіймають публічні посади або здійснюють публічну владу на місцевому, регіональному, національному чи міжнародному рівнях, вирішили апелювати до довіри громадськості та погодилися виставити себе на публічне політичне обговорювання, то вони підлягають ретельному громадському контролю і потенційно можуть зазнати гострої та сильної громадської критики у засобах масової інформації з приводу того, як вони виконували або виконують свої функції. При цьому зазначені діячі та особи не повинні мати більшого захисту своєї репутації та інших прав порівняно з іншими особами [44].

Суд дійшов висновку, що інформація була власним судженням відповідача та оцінкою поширеної, підготовленої ГО «Громадське телебачення» і оформленої у вигляді публікації на власному сайті аудіовізуального твору інформації щодо позивача у цій справі [110].

Таке поширення та оцінка отриманої інформації були зроблені з посиланням на офіційний сайт ГО «Громадське телебачення», є оціночними судженнями відповідача, які ґрунтуються на його особистому трактуванні отриманої з інших джерел інформації, а не твердженням. Поширення таких висновків відповідачем повинно оцінюватись з точки зору суспільно відповідальної поведінки будь-якої особи перед суспільством, а аналіз таких

висновків повинен здійснюватися суспільством на основі усієї інформації, отриманої з різних джерел [44].

В наступній справі позивач зазначав, що на офіційному веб-сайті «Каховские новости», (www.kn.ks.ua), власником домену якого є редакція газети «Каховские новости», у статті під назвою «Депутат Каховського райсовета предложил закрыть Дом культуры» (тут і далі мовою оригіналу) за авторства депутата Каховської районної ради, продубльованій на сторінці газети «Каховские новости» у соціальній мережі Facebook, а також надрукована в газеті «Каховские новости» «... считает, что развитие культуры в Каховском районе ни к чему», викладено недостовірну інформацію, яка принижує його честь і гідність та завдає моральних страждань.

За словами суду, у статті 1 Закону України «Про телекомунікації» зазначено таке: домен – частина ієрархічного адресного простору мережі Інтернет, яка має унікальну назву, що її ідентифікує, обслуговується групою серверів доменних імен та централізовано адмініструється; доменне ім'я – позначення (словесне, цифрове, словесно-цифрове), яке використовується для ідентифікації діяльності юридичних і фізичних осіб в мережі Інтернет, з будь-якою метою [110].

Поняття «веб-сайт» міститься у наказі Державного комітету інформаційної політики, телебачення і радіомовлення України, Державного комітету зв'язку та інформатизації України від 25 листопада 2002 року № 327/225 «Про затвердження Порядку інформаційного наповнення та технічного забезпечення Єдиного веб-порталу органів виконавчої влади та Порядку функціонування веб-сайтів органів виконавчої влади», відповідно до якого веб-сайт – це сукупність програмних та апаратних засобів з унікальною адресою у мережі Інтернет разом з інформаційними ресурсами, що перебувають у розпорядженні певного суб'єкта і забезпечують доступ

юридичних та/або фізичних осіб до цих інформаційних ресурсів та інші інформаційні послуги через мережу Інтернет [44].

Власником сайту є особа, на яку зареєстроване відповідне доменне ім'я. Доменне ім'я, зареєстроване у відповідному домені, використовується для позначення конкретного сайту. Для того щоб сайт був позначений певним доменним ім'ям, спочатку необхідно зареєструвати доменне ім'я у відповідному домені. Позивачем не надано жодних доказів того, що редакція газети «Каховськіє новости» є реєстрантом (власником) доменного імені www.kn.ks.ua та/або власником домену. Крім того, позивачем не надано жодних доказів розміщення відповідачами спірної інформації у соціальній мережі Facebook, про спростування якої він просить [110].

До подібних висновків про те, що позивач довів факт поширення в соціальній мережі Facebook інформації про нього, а відповідач цього не спростував дійшов КЦС ВС у постанові від 24 жовтня 2018 року у справі № 201/6995/17 (провадження № 61-37360св18) [112]. Отож, позивач, як посадова особа, не довів, що поширена про нього інформація є твердженням про факти, а не оціночним судженням, не довів, що оспорена інформація принижує його честь, гідність та ділову репутацію.

Отже, як ми бачимо, національні суди доволі часто стикаються з необхідністю розгляду справ, які стосуються захисту честі, гідності та ділової репутації. Проаналізовані рішення дають можливість вказати на такі проблеми при вирішенні зазначеної категорії спорів:

- 1) Вимога з боку позивачів до відповідачів здійснити дії, які не передбачається національним законодавством;
- 2) Неможливість ідентифікувати відповідача через анонімність розміщених в соціальних мережах повідомлень та коментарів;
- 3) Необхідність враховувати ширшу межу допустимої критики щодо осіб, які виконують функції посадових осіб публічної адміністрації.

В останньому випадку національні суди звертають увагу також на встановлені Конституцією України свободу слова та свободу вираження поглядів, які, у тому числі, охоплюють можливість особи критикувати функціонерів публічної адміністрації.

3.2. Проблеми захисту честі, гідності та ділової репутації, посягання на які відбулося в соціальних мережах в Україні та шляхи їх вирішення.

Як вже зазначалось у попередніх розділах роботи, честь, гідність та ділова репутація підлягають захисту нарівні з іншими особистими немайновими благами. Приниження честі і гідності, а також шкода, завдані діловій репутації, зазвичай тягнуть за собою цивільно-правову відповідальність, яка проявляється у зобов'язанні вчинити певні дії (наприклад, спростувати відомості, які стосуються позивача і посягають на його честь, гідність, ділову репутацію) та у необхідності відшкодувати завдану моральну шкоду. Незважаючи багату та різноманітну практику судового захисту від дифамації (за відповідним пошуковим запитом у Єдиному реєстрі судових рішень на момент написання роботи міститься щонайменше 14500 рішень), у цій сфері окреслились певні проблеми, пов'язані, передусім, з активним розвитком інформаційних технологій. Інтернет-ЗМІ та соціальні мережі роблять поширення інформації практично миттєвим, а виявити особу, яка розмістила дифамаційну інформацію, буває доволі складно. Зупинимось на кількох проблемах, які виникають у зв'язку з посяганнями на честь, гідність, ділову репутацію особи у соціальних мережах та, через глобальний характер таких дифамацій, лежать в площині міжнародного приватного права.

1) Визначення належного відповідача.

Вбачається, що відповідачем у справі про захист гідності, честі чи ділової репутації є фізична або юридична особа, яка поширила недостовірну інформацію, а також автор цієї інформації (пункт 9 Постанови Пленуму ВСУ «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи»). Проте, існують певні труднощі з ідентифікацією особи в соціальних мережах – доволі часто профіль користувача в соціальній мережі не містить жодної інформації крім імені/прізвища, містить неактуальні ім'я/прізвище або взагалі є практично анонімним. Суворість ідентифікації залежить від внутрішньої політики соціальної мережі. Зокрема, соціальна мережа Facebook просить своїх користувачів створювати акаунти з ім'ям, яким ті користуються у повсякденному житті. При цьому, імена користувачів не зазнають попередньої модерації, тому потенційно можливе створення профілю з будь-яким іменем. Перевірка справжності імені здійснюється соціальною мережею лише за скаргами інших користувачів. Для підтвердження імені достатньо надати скан-копію документа, який підтверджує особу. Після надходження скарги і до надання такого документу деякі функції соціальної мережі будуть для користувача недоступними [113].

Соціальна мережа Instagram взагалі не обмежує своїх користувачів у виборі імен – профіль може бути зареєстровано як на справжні ім'я та прізвище особи, так і на вигаданий псевдонім. Крім того, соціальна мережа заохочує використання додаткових символів – цифр, верхніх і нижніх підкреслювань, зірочок, лапок, амперсанду тощо. В Instagram також існує опція підтвердження акаунту, яка потребує надання модераторам мережі скан-копій посвідчення особи державного зразка, але така функція доступна лише публічним особам, знаменитостям та глобальним брендам [114].

Пункт 2.1 Користувацької угоди LinkedIn передбачає, що для використання Послуг: 1) користувач досяг «мінімального віку» (16 років,

якщо не зазначено інше); 2) користувач має лише один обліковий запис LinkedIn, зареєстрований на справжні ім'я та прізвище; 3) на користувача не накладено ніяких обмежень на використання Послуг з боку LinkedIn.

Створення облікового запису з використанням завідомо неправдивої інформації (включаючи створення облікових записів, зареєстрованих на інших осіб і осіб молодше 16 років) є порушенням умов LinkedIn. Тим не менш, для користувача доступна опція приховання свого прізвища (останнє відобразатиметься у форматі «Перша літера прізвища.крапка» (наприклад, С.) [115].

Соціальна мережа Twitter не містить ніяких обмежень щодо імен користувачів (за виключенням кількості символів в імені). Користувач може створити акаунт під будь-яким ім'ям, не розголошуючи жодних даних, які дозволяють його ідентифікувати. У соціальній мережі також існує практика підтвердження імен, якщо профіль належить публічній особі чи бренду [116]. Подібні правила користування (прохання вказувати справжнє ім'я, відсутність попередньої модерації, можливість використовувати додаткові псевдоніми тощо) існували і в доволі популярних раніше в Україні соціальних мережах «Однокласники» та «Вконтакте».

Як бачимо, за відсутності бажання особи, яка є користувачем соціальної мережі, ідентифікувати її буде доволі важко, що утруднить оформлення позовної заяви. Пунктом 12 Постанови Пленуму ВСУ «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» передбачено, що якщо автор поширеної інформації невідомий або його особу та/чи місце проживання (місцезнаходження) неможливо встановити, а також коли інформація є анонімною і доступ до сайту - вільним, належним відповідачем є власник веб-сайту, на якому розміщено зазначений інформаційний матеріал, оскільки саме він створив технологічну можливість та умови для поширення недостовірної інформації. При цьому, дані про власника веб-

сайта можуть бути витребувані відповідно до положень ЦПК в адміністратора системи реєстрації та обліку доменних назв та адреси українського сегмента мережі Інтернет. Доволі часто в ході судового розгляду позивачі не можуть навести достатніх доказів на підтвердження факту того, що профіль в соціальній мережі належить конкретній особі (відповідачу).

Наприклад, у справі № 752/9560/16-ц (рішення від 17.10.2016 року Голосіївського суду м. Києва) було встановлено, що в соціальній мережі «Однокласники» потенційний відповідач здійснює переписку з особою, яку неможливо ідентифікувати як позивача по справі. Крім того з вказаної інформації неможливо ідентифікувати і відповідача, оскільки дана сторінка зареєстрована за іншою особою.

У справі № 235/7577/16-ц (рішення від 20 лютого 2017 року Красноармійського міськрайонного суду Донецької області) визначено, що оскільки позивачка не подала клопотання про витребування інформації від провайдера про належність певного профілю у соціальній мережі відповідачу, поширення зазначеної інформації щодо неї з боку відповідачки є припущенням, з приводу чого вона сама не заперечує, а факт розповсюдження 20.11.2016 року недостовірної інформації від відповідачки не знайшов свого підтвердження в судовому засіданні, то суд, у зв'язку з цим, приходять до висновку про відсутність підстав для задоволення позовних вимог в частині спростування недостовірної інформації, розповсюдженої в соціальній мережі «Однокласники».

Іншим моментом, який заслуговує на увагу, є можливість притягнення соціальної мережі як співвідповідача у справі про дифамацію. Зокрема, відповідно до пункту 12 Постанови Пленуму ВСУ «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи», належним відповідачем у разі поширення оспорюваної інформації в мережі Інтернет є автор відповідного

інформаційного матеріалу та власник веб-сайта, особи яких позивач повинен установити та зазначити в позовній заяві (пункт 2 частини другої статті 119 ЦПК). Чи реально подібні вимоги пред'явити і до соціальних мереж, які виступають майданчиками для поширенні інформації?

Наприклад, у справі № 2-738/13 (рішення від 06 лютого 2013 року Ленінського районного суду міста Луганська) позивачка просила притягти до цивільної відповідальності не тільки користувача соціальної мережі, а і саму соціальну мережу. Позивачка очолювала Товариство з обмеженою відповідальністю «Адвокатська компанія «Лінія захисту», яке займалось наданням юридичних послуг. 23.03.2010 року в соціальній мережі «Однокласники» було створено групу з описом: «у цій групі будуть обмінюватись досвідом люди, яких обманула АТ «Лінія Захисту», м. Луганськ, директор __ (ім'я позивача)». Адміністратора відповідної групи позивач просила притягти до відповідальності за поширення неправдивих відомостей про її професійну діяльність, яка принижувала її честь, гідність та шкодила діловій репутації. При цьому статус соціальної мережі як співвідповідача обґрунтовувався тим, що ТОВ «Однокласники» допустило розміщення на своєму сайті недостовірної, незаконної, неприпустимої інформації, хоча позивач і зверталася до нього з відповідними скаргами, проте відповідач 2 не заблокував вищезгадану групу на сайті. Позивачка просила суд зобов'язати Відповідача 1 (користувача соціальної мережі) спростувати інформацію викладену нею на сайті «Однокласники» у відповідній групі, а також через засоби масової інформації: місцеві офіційні друковані видання міста Луганська та Києва, зобов'язати Відповідача № 1 і № 2 закрити вищезгадану групу і заборонити їм у майбутньому створення подібних груп, стягнути з Відповідачів матеріальний збиток в сумі 1 грн. (одна гривня) 00 копійок та понесені позивачем судові витрати.

Відповідач ТОВ «Однокласники» до суду свого представника не направив, судове доручення, направлене компетентному суду Росії,

повернуто без виконання з причин неявки представника ТОВ «Однокласники». Зрештою, в задоволенні позовних вимог позивачу було відмовлено через неналежне, на думку суду, оформлення доказів, але долучення соціальної мережі в якості співвідповідача не викликало з боку суду жодних заперечень.

Аналіз національної судової практики з питань дифамації доводить, що зазвичай позови про захист честі, гідності, ділової репутації пред'являються до користувачів соціальних мереж, а долучення співвідповідача – адміністрації соціальної мережі – залишається рідкісним явищем. Ймовірно, однією з причин цього є спеціальні застереження в користувацьких угодах, відповідно до яких соціальна мережа не несе відповідальності за контент, який поширюють її користувачі. Зокрема, соціальна мережа Twitter повністю знімає з себе відповідальність за зміст будь-якого опублікованого контенту і залишає за собою право видалення контенту, який не відповідає користувацькій угоді [116]. Подібні правила містяться і в користувацькій угоді Facebook, при цьому соціальна мережа дає можливість скаржитись на дописи, які містять образливу інформацію [117].

До подібних висновків доходить і американська дослідниця Лаура Літл, яка зауважує, що, незважаючи на те, що саме суди США мають юрисдикцію розглядати більшість спорів про дифамацію в соціальних мережах, існують принаймні два нормативних акти, які перешкоджають успішному розгляду справ про захист честі, гідності та ділової репутації в США: 1) поправка № 1 до Конституції США про свободу висловлювань; 2) закон, який встановлює імунітет Інтернет-провайдерів або користувачів щодо інформації, «наданої іншим постачальником контенту» (Communications Decency Act, 47 U.S.C. § 230(c) [118]).

Тим не менш, вважаємо, що такий імунітет не повинен мати абсолютного характеру. Нагадаємо, що Користувацькі угоди переважної більшості соціальних мереж передбачають право користувача соціальної

мережі скаржитись на контент, який порушує правила соціальної мережі. На нашу думку, особа, яка зазнала дифамації в соціальній мережі, може поскаржитись на відповідний допис модераторам. У випадку, якщо цей допис після модерації не буде видалено, а користувача, який його розмістив – попереджено про порушення правил користування соціальною мережею, можливе залучення адміністрації соціальної мережі як співвідповідачів. У такому випадку спір набуває міжнародного приватноправового характеру, адже жодна з великих соціальних мереж, які зараз представлені в Україні, не є юридичною особою України.

2) Належне оформлення доказів у справі

Іншим важливим питанням, яке стоїть перед позивачами у справах про дифамацію, є проблема належного доказування, зокрема, оформлення доказів у справі. Докази за їх змістом можна поділити на дві групи: ті, які доводять факт дифамації (факт поширення особою неправдивої інформації) та ті, які вказують на неправдивість такої інформації. Як зауважує Т.І. Лежух, на постраждалу особу покладається обов'язок доведення лише факту поширення недостовірних відомостей особою, до якої пред'явлено вимогу; в свого чергу, тягар доказування щодо правдивості поширеної інформації цілком лягає на відповідача [119].

Проте, доволі часто виникає проблема стосовно доведення самого факту поширення неправдивої інформації відповідачем. Наприклад, у справі № 464/1324/14-ц (рішення від 03.04.2014 року Сихівського районного суду м. Львова) було виявлено, що позивачем, всупереч вказаних вимог, не подано суду достатніх, належних та допустимих доказів, які б свідчили як про поширення зазначеної у позові інформації саме відповідачем, так і про поширення такої інформації взагалі. Пояснення представника позивача про те, що у відповідача є неприявні відносини до позивача, пов'язані із його діяльністю та саме після подачі позову вказана інформація була видалена із сторінки в соціальній мережі, що свідчить про те, що саме ним таку було

розміщено, є лише припущенням, яке, за відсутності доказів, не може прийматись судом до уваги. У вже цитованій справі № 2-738/13 (рішення від 06 лютого 2013 року Ленінського районного суду міста Луганська) суд наголосив, що наявність одного лише посилання позивача на факти, зазначені в позовній заяві, та роздруківки сторінок з мережі Інтернету, які містяться в матеріалах справи, не можуть розглядатися судом, як належні докази, та не підтверджують факт розповсюдження саме відповідачами інформації, що принижує честь, гідність та ділову репутацію позивача. ... Роздруківка статті не містить всіх обов'язкових реквізитів, передбачених ГОСТом 6.10.4-84, а тому не може бути покладена в основу рішення.

Думку про неналежність доказів у вигляді роздруківки сторінок соціальної мережі висловлюють і науковці. Наприклад, О.В. Пушкіна та І.М. Грищенко вважають, що найбільш прийнятним способом доведення юридичного факту порушення чийх-небудь прав у мережі Інтернет є завірення у нотаріуса роздрукувань Інтернет-сторінок [119]. Тим не менш, є можливою відмова з боку нотаріусів вчиняти відповідні дії, адже посвідчення таких роздрукувань не входить до переліку нотаріальних дій. Зокрема, вбачається, що такі документи не мають юридичного значення, а тому не відповідають мінімальним вимогам для засвідчення вірності копій документів та виписок з них. Т.І.Лежух зауважує, що засоби доказування, передбачені нинішнім ЦПК України, не дають сторонам повною мірою реалізувати свій обов'язок доказування всіх обставин, на котрі вони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, і пропонує також: 1) на підставі ст. 133 ЦПК України і витребувати в інтернет-провайдера log-файли, які зберігаються на електронних носіях – серверах; 2) на підставі ЗУ «Про судову експертизу» проводити комп'ютерно-технічну експертизу [120].

Вбачається, що існують і інші можливі способи доказів наявності дифамаційних дописів в соціальних мережах[121]. Наприклад, таким може стати пошук в кеші Google чи іншої пошукової системи, де зберігаються

навіть видалені дописи, в залі судового засідання. Крім того, більш складним, але більш надійним способом видається запит до адміністрації відповідної соціальної мережі за допомогою надсилання доручень судам інших держав [122,123].

3) Визначення застосовного правопорядку

Найбільш складною проблемою при захисті честі, гідності та ділової репутації, на які відбулось посягання в соціальних мережах, є визначення застосовного правопорядку. На цю проблему вказують і зарубіжні дослідники, зокрема Алекс Мілліс наголошує, що у разі подання транскордонної скарги про дифамацію у соціальних мережах можуть виникнути два різні, але пов'язані між собою питання у контексті міжнародного приватного права. Перше: який суд може заслухати позов. Друге: який правопорядок буде застосовувати суд [123].

Наприклад, у законодавстві та правозастосовній практиці Європейського Союзу існують два підходи щодо визначення застосовного правопорядку у справах про дифамацію в інтернеті:

а) відповідно до статті 7(2) Регламенту ЄС № 1215/2012 від 12 грудня 2012 року «Про юрисдикцію та визнання та виконання рішень у цивільних та комерційних справах», застосовним є той правопорядок, де відбулось завдання шкоди [124];

б) у справі *eDate and Martinez* Суд ЄС визначив, що у справах про онлайн-дифамацію може бути також застосовним правопорядок центру життєвих інтересів позивача [125].

Національне законодавство також пропонує два підходи, які не суперечать одне одному. Зокрема, відповідно до статті 22 ЗУ «Про міжнародне приватне право», до особистих немайнових прав застосовується право держави, у якій мала місце дія чи інша обставина, що стала підставою для вимоги про захист таких прав, якщо інше не передбачено законом. Подібне положення закріплене і у статті 49 названого закону: права

та обов'язки за зобов'язаннями, що виникають внаслідок завдання шкоди, визначаються *правом держави, у якій мала місце дія або інша обставина, що стала підставою для вимоги про відшкодування шкоди.*

Відтак, якщо вважати дією чи іншою обставиною, яка стає підставою для відповідного позову, поширення інформації дифамаційного характеру через Інтернет, то виникає питання: де саме знаходиться місце поширення інформації?

Національна правозастосовна практика займає діаметрально протилежні позиції з цього приводу. Зокрема, у справі № № 756/14570/15-ц (рішення від 16 листопада 2015 року Оболонського районного суду м. Києва) позивач наголошував, що 28 квітня 2015 року відповідач розповсюдив про позивача недостовірну інформацію, шляхом розсилки діловим партнерам позивача зі своєї електронної поштової адреси листів, які містять недостовірну інформацію про позивача, принижують його честь, гідність та ділову репутацію. Позивач просив визнати недостовірною інформацію поширену через мережу Інтернет, зобов'язати відповідача спростувати недостовірну інформацію про позивача, опублікувати спростування повідомлення, публічно принести вибачення перед позивачем, та стягнути моральну шкоду в розмірі 1 грн. На обґрунтування своєї позиції позивач звертався до статті 76 ЗУ «Про міжнародне приватне право», відповідно до якої суди можуть приймати до свого провадження і розглядати будь-які справи з іноземним елементом у справах про відшкодування шкоди, якщо її було завдано на території України.

Суд зауважив, що предметом вказаного позову є захист честі, гідності та ділової репутації позивача. Вимога про відшкодування моральної шкоди у розмірі 1 грн., заподіяної поширенням через мережу Інтернет недостовірної інформації, є похідною від вищенаведених вимог та є вимогою немайнового характеру. Далі суд наголосив, що у нього відсутні підстави для висновку, що

місцем заподіяння моральної шкоди є територія України, зокрема, місце проживання позивача.

На противагу цьому, у справі № 758/2393/16-ц (рішення від 13 червня 2017 року Подільського районного суду міста Києва) йшлося про інтерв'ю одного з народних депутатів ВРУ журналістові Телерадіокомпанії «Deutsche Welle», у ході якого депутат звинуватив Голову МВС у незаконному прослуховуванні. Депутат та журналіст «Deutsche Welle», притягнуті як співвідповідачі, посилались на те, що, по-перше, поширення інформації відбулося за межами України; по-друге, телерадіокомпанія «Deutsche Welle» є юридичною особою, зареєстрованою у Федеративній Республіці Німеччина. Відповідно, на їх думку, справа не підсудна судам України, до спірних правовідносин не може бути застосовано матеріальне право України. Суд, у свою чергу, послався на пункт 7 частини 1 статті 76 ЗУ «Про міжнародне приватне право» і зауважив, що у даній ситуації подією (дією), що стала підставою для звернення до суду із позовними вимогами стало поширення тверджень відповідача, що містять недостовірну інформацію.

Крім того, суд підкреслив, що в рамках сайту «Deutsche Welle» існують окремі підрозділи, які ведуться окремою національною редакцією телерадіокомпанії. Інформаційні продукти розміщені на кожному підсайті є різними за формою, наповненням і змістом і розраховані на користувачів відповідної держави. Поширення інформації на кожному підсайті при цьому здійснюється мовою відповідної держави. Про поширення спірної інформації позивачі та українські користувачі Інтернет на дізналися території України. Таким чином, дія або подія, що стала підставою для подання позову, а саме: поширення спірної інформації, мала місце на території України.

На нашу думку, більш обгрунтованою є друга позиція. Відтак, у випадку, якщо у соціальній мережі було поширено інформацію дифамаційного характеру про особу, яка проживає на території України/ мовою, яка є доступною та зрозумілою для переважної частини населення

України/ у групах чи на сторінках, підписниками яких є переважно мешканці України, можна дійти висновку, що подія, яка є підставою для відповідного позову, відбулась на території України. У такому випадку відповідна справа є підсудною судам України і, незважаючи на можливе притягнення як співвідповідача адміністрації соціальної мережі, зареєстрованої закордоном, застосовним є матеріальне право України.

ВИСНОВКИ

Отже, у результаті проведеного дослідження ми дійшли висновку, що:

1. Честь, гідність та ділова репутація є особистими немайновими благами, які підлягають захисту в порядку цивільного та у деяких випадках господарського судочинства. Честью іменують думку оточуючих про персональні якості характеру певної особи: гідністю – її відчуття власної цінності як окремої людської істоти; діловою репутацією – думку про професійні якості фізичної чи юридичної особи.

2. Злісне посягання на честь, гідність та ділову репутацію, яке виражається в поширенні завідомо неправдивих відомостей, іменують дифамацією. У той час як основні елементи дифамації включають в себе неправдиву заяву про особу, зроблене третій особі, яке призводить до зниження його репутації щодо його спільноти, закон про кримінальну відповідальність за дифамацію додатково потребує доведення наміру заподіяти шкоду по набагато більш суворому доказового стандарту ніж для громадянських дій.

3. Для того, щоб суд констатував факт дифамації, потрібно встановити: факт поширення інформації, її стосунок до конкретної фізичної чи юридичної особи, недостовірність інформації та шкоду, яку вона завдає честі, гідності, діловій репутації особи. ЄСПЛ має широку практику щодо дифамації, що дозволяє сформулювати кілька принципів з цього приводу: 1) необхідність досягнення балансу між захистом репутації особи та свободою вираження поглядів; 2) існування ширших меж допустимої критики щодо осіб, діяльність яких має публічний характер; 3) відсутність обов'язку наводити факти на підтвердження оціночних суджень

4. У випадку, якщо поширення відомостей, які мають дифамаційний характер, відбулось у соціальній мережі, виникає кілька проблем, що лежать у площині міжнародного приватного права.

По-перше, можуть виникнути проблеми з визначенням належного відповідача у справі. Деякі соціальні мережі не вимагають від своїх користувачів вказувати дані про себе (наприклад, справжні прізвище та ім'я, місце проживання чи роботи тощо), інші ж, хоч формально і просять послуговуватись справжніми іменами, не модерують відповідні профілі. Зазвичай у соціальних мережах є можливість підтвердити акаунт, але вона може бути доступною лише для знаменитостей, публічних осіб та глобальних брендів. Тому, яка показує практика, довести, що конкретний профіль в соціальній мережі належить відповідачу буває доволі складно. Крім того, вбачається, що у деяких випадках адміністрація соціальної мережі може бути притягнута як співвідповідач – у разі, якщо вона ігнорувала скарги позивача на образливий контент і не видаляла його.

По-друге, існує ціла низка проблем із оформленням належним чином доказів дифамації. Судова практика у цій сфері є різноманітною: від прийняття в якості доказу роздруків дописів у соціальних мережах до визнання таких доказів неналежними. Вважаємо, що існує кілька способів підтвердити факт поширення відомостей, які принижують честь, гідність та ділову репутацію: витребування в інтернет-провайдера log-файлів; проведення комп'ютерно-технічної експертизи; пошук в кеші Google чи іншої пошукової системи; запит до адміністрації відповідної соціальної мережі за допомогою надсилання доручень судам інших держав.

По-третє, визначення застосовного правопорядку. Вважаємо, що на підставі статей 22, 49,76 ЗУ «Про міжнародне приватне право», позови про дифамацію в соціальних мережах мають розглядатись в судах України із застосуванням норм вітчизняного матеріального права у таких випадках: інформація стосується громадянина України чи особи, яка проживає/працює

в Україні; інформацію поширено у групах чи на сторінках, підписниками/членами яких є переважно мешканці України; інформацію викладено однією з мов, доступних до розуміння населенню України.

5. З огляду на те, що зазначені проблеми лежать переважно в площині правозастосування, а також враховуючи, що, відповідно до статті 36 ЗУ «Про судоустрій та статус суддів» до повноважень Верховного суду належить забезпечення однакового застосування норм права судами різних спеціалізацій, а також аналіз судової статистики, узагальнення судової практики, пропонуємо ухвалити відповідне роз'яснення Верховного суду, яке б включало в себе зазначені положення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV./ Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 10.08.2019)
3. Цивільний процесуальний кодекс України № 1618-IV від 18.03.2004 року / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 10.08.2019)
4. Загальна декларація прав людини: прийнята і проголош. резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. // База даних «Законодавство України». URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 11.08.2019)
5. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод. № 475/97-ВР від 17.07.97. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 11.08.2019)
6. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 7.12.2000 № 2121-III. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14> (дата звернення: 12.08.2019)
7. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи. Постанова Пленуму Верховного суду України. *Законодавство України* . URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09 (дата звернення: 12.08.2019)
8. Попов Ю. В., Федонюк К. Р. Захист честі, гідності, ділової репутації фізичної особи. *Юридична наука*. 2012. № 2. С. 27-31.

9. Саприкіна І.В. Захист честі, гідності, ділової репутації фізичної особи за законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / І.В.Саприкіна ; кер. роботи Н.С. Кузнецова ; Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2006. – 19 с
10. Осадько О. О. Ділова репутація, честь та гідність працівника як об'єкти захисту в трудовому праві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05 / О. О. Осадько ; кер. роботи М. І. Іншин ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2017. – 19 с.
11. Эрделевский А. Компенсация морального вреда: анализ и комментарий законодательства и судебной практики. М.: БЕК, 2000. 384 с.
12. Протопопова Я. С. Честь, гідність та ділова репутація як об'єкти правового захисту. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 1. С. 110-115.
13. Lakerbaia Tamar (2016). Where is the Boundary between Freedom of Expression and a Person's Honor, Dignity and Business Reputation - Some Examples from the Georgian Court Practice. *Journal of Social Sciences*; Volume 5, Issue 1, 25-29 pp. URL: <http://oaji.net/articles/2016/2903-1476176158.pdf> (дата звернення 19.11.2019)
14. Лежух Т. І. Особливості доказування при розгляді справ, що виникають при захисті честі, гідності та ділової репутації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер.: : Право*. 2014. Вип. 25. С. 65-68.
15. Дорошенко О.В. Достоинства и недостатки механизмов защиты чести, достоинства и деловой репутации в различных странах. *Векторы благополучия: экономика и социум*. 2014. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/dostoinstva-i-nedostatki-mehanizmov-zaschity-chesti-dostoinstva-i-delovoy-reputatsii-v-razlichnyh-stranah> (дата звернення 19.10.2019)

16. Shatiryan Edgar. The Issue of Improvement of Some Structures of Legal Protection of Individual's Honor, Dignity and Business Reputation in The Republic of Armenia / Yerevan State University. URL: http://www.ysu.am/files/Edga_%20Shatiryan.pdf (дата звернення 19.10.2019)

17. Resolution 1577 (2007) Towards decriminalisation of defamation. Council of Europe Parliamentary Assembly. URL: <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta07/ERES1577.htm>. (дата звернення 22.10.2019)

18. Нуркаева Т., Щербаков С. Уголовно правовая охрана чести и достоинства. *Российская юстиция*. 2002. № 2, С. 51.

19. What is defamation? / Black's Law Dictionary. URL: <https://thelawdictionary.org/defamation/> (дата звернення 22.10.2019)

20. Эрделевский А. М. Диффамация. *Законность*. 1998. № 12. С. 11-15

21. Scott Griffen, Key Findings. Defences in Defamation Cases, in Barbara Trionfi, et al. eds, Out Of Balance: Defamation Law In The EU, Report For The International Press Institute (10 Mar.2015). URL: <http://www.freemedia.at/ecpm/defamation-law-report.html>. (дата звернення 25.10.2019)

22. UK Defamation Act of 2013 . URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2013/26/enacted> (дата звернення: 02.10.2019)

23. Elizabeth Samson. The Burden to Prove Libel: A Comparative Analysis of Traditional English and U.S. Defamation Laws and the Dawn of England's Modern Day, 20 CARDOZO J. INT. & COMP. L. (JICL). 2012. URL: <http://ssrn.com/abstract=2170040> (дата звернення: 02.10.2019)

24. Rodney W. Ott, Fact and Opinion in Defamation: Recognizing the Formative Power of Context, 58 FORD. L. REV. (1990) 761 URL: <https://ir.lawnet.fordham.edu/flr/vol58/iss4/8/> . (дата звернення: 02.10.2019)

25. Kirley, Elizabeth Anne, «Reputational Privacy and the Internet: A Matter for Law?». PhD Dissertations. 2015. URL: <http://digitalcommons.osgoode.yorku.ca/phd/8> (дата звернення: 14.10.2019)
26. A Comparative Study of Costs in Defamation Proceedings Across Europe, Centre For Socio-Legal Studies, University Of Oxford, 173. 2008. URL: <http://pcmlp.socleg.ox.ac.uk/sites/pcmlp.socleg.ox.ac.uk/files/defamationreport.pdf> (дата звернення: 16.10.2019)
27. Marlene Arnold Nicholson, McLibel: A Case Study in English Defamation Law, 18 WIS. INT. L. J., 1 at note 21. 2000. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/88ab/a16fd9e3725a82f3a7680bc995e8fc19f528.pdf> (дата звернення: 15.10.2019)
28. De Haes and Gijssels v. Belgium. Council of Europe: European Court of Human Rights. February 1997. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-58015> (дата звернення: 11.10.2019)
29. Nikolaus Bauer, 'Insult law', Mail & Guardian. 15 Nov.2012. URL: <http://mg.co.za/article/2012-11-15-insult-law-nothing-to-do-with-free-speech> (дата звернення: 08.10.2019)
30. Civil Defamation: Undermining Free Expression, article 19. URL: <http://www.article19.org/data/files/pdfs/publications/civil-defamation.pdf> (дата звернення: 13.10.2019)
31. Ehrhardt Charles W. (1986) Reputation and Character in Defamation Actions. *Washington University Law Review*. Volume 64. Issue 3 - Time, Property Rights, and the Common Law. 867-902 pp. URL: http://openscholarship.wustl.edu/law_lawreview/vol64/iss3/9 (дата звернення 19.11.2019)
32. Cariolou Leto, Spielmann Dean (2011). The Right to Reputation under the European Convention on Human Rights / ResearchGate. URL: https://www.researchgate.net/publication/311310149_The_Right_to_Reputation_under_the_European_Convention_on_Human_Rights (дата звернення 19.11.2019)

33. Satakunnan Markkinapörssi Oy and Satamedia Oy v. Finland. 931/13. Council of Europe: European Court of Human Rights. 27 June 2017. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-175121%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-175121%22]}) (дата звернення 20.11.2019)
34. Lingens v. Austria. 9815/82. Council of Europe: European Court of Human Rights. 8 July 1986 URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57523%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57523%22]}) (дата звернення 20.11.2019)
35. Novaya Gazeta and Borodyanskiy v. Russia. 42113/09. Council of Europe: European Court of Human Rights. 27 June 2017. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-197208%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-197208%22]}) (дата звернення 20.11.2019)
36. Закон України «Про інформацію» Відомості Верховної Ради України.1992. Сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (дата звернення 20.11.2019)
37. Постанова Верховного Суду від 20 березня 2019 року у справі № 758/14324/15-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80888796> (дата звернення 22.11.19)
38. Постанова Верховного Суду від 24 квітня 2019 року у справі № 569/5269/16-ц . URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/81436475>(дата звернення 22.11.19)
39. Постанова Верховного Суду від 20 травня 2019 року у справі № 591/7099/16-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/82119183> (дата звернення 22.11.19)
40. Постанова Верховного Суду від 19 червня 2019 року у справі № 380/951/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82703217> (дата звернення 22.11.19)

41. Постанова Верховного Суду від 11 лютого 2019 року у справі № 725/5585/16-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79834900> (дата звернення 22.11.19)

42. Про захист честі, гідності та ділової репутації в мережі Інтернет. 2014. URL: <http://chorniy-butyrin.com.ua/pro-zaxist-chesti-gidnosti-ta-dilovoi-reputacii/> (дата звернення 20.11.19)

43. Постанова Верховного Суду від 10 жовтня 2018 року у справі № 757/8834/16-ц . URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/77089316> (дата звернення 20.11.19)

44. Огляд практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду у справах про захист гідності, честі та ділової репутації за ред. Д. Д. Луспеник. Київ. 2019. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Ogljad_KCS.pdf (дата звернення 07.10.19)

45. Постанові Верховного Суду від 27 червня 2019 року у справі № 640/1135/15-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/82769495> (дата звернення 07.10.19)

46. Физик заставил провайдера отвечать за публикацию клеветы в ньюс-группе. 2000. URL: <https://lenta.ru/news/2000/03/31/demon/82769495> (дата звернення 12.10.19)

47. Godfrey v Demon Internet Ltd 23. Queen's Bench Division. Apr 1999. URL: <https://www.5rb.com/case/godfrey-v-demon-internet-ltd/> (дата звернення 12.10.19)

48. Google Video trial to continue to Italian supreme court, PCWORLD 17 Apr. 2013. URL: <http://www.pcworld.com/article/2035387/google-video-trial-to-continue-to-italian-supremecourt.html> (дата звернення 05.11.19)

49. Delfi AS v. Estonia 64569/09. Council of Europe: European Court of Human Rights. 10 October 2013. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-126635> (дата звернення 12.11.19)

50. ЄСПЛ зробив висновок щодо відповідальності за коментарі на сайті. *Закон і Бізнес*. 2015. URL: https://zib.com.ua/ua/print/116976-espl_zrobiv_visnovok_schodo_vidpovidalnosti_za_komentari_na_.html (дата звернення 03.11.19)

51. Gerlinde Berger-Walliser . The Yahoo Case: How to Reconsider State Sovereignty in the Internet Age. 2011. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1927461 (дата звернення 03.11.19)

52. United States Helsinki Commission On Security And Cooperation In Europe, Memorandum On Defamation And Insult Laws. 2011. URL: <http://www.csce.gov> (дата звернення 01.12.19)

53. Max Fisher, Yes, it really was a crime in France to insult the president until this week. Here's why, *WASH POST*. 2013. URL: <http://www.washingtonpost.com/blogs/worldviews/wp/2013/07/26/yes-it-really-was-a-crimein-france-to-insult-the-president-until-this-week-heres-why/> (дата звернення 11.11.19)

54. European Court backs man against France over anti-Sarkozy insult, *BBC EUROPE*. 2013. URL: <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-21783922> (дата звернення 11.11.19)

55. Scott Griffin et al., Out Of Balance: Defamation Law In The European Union And Its Effect On Press Freedom, Report for International Press Institute 2014. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2944917 (дата звернення 22.11.19)

56. European Commission, Comparative Study Of Different Approaches To New Privacy Challenges, In Particular In The Light Of Technological Developments, Final Report JLS/2008/C4/011 – 30-CE- 0219363/00-28. 2010. URL: http://ec.europa.eu/justice/policies/privacy/docs/studies/new_privacy_challenges/final_report_en.pdf (дата звернення 22.11.19)

57. Ending the Chilling Effect: Working to Repeal Criminal Libel and Insult Laws, OSCE. 2004. URL: <http://www.osce.org/fom/13573> (дата звернення 20.11.19)
58. C. Möller and M. Stone. Social Media Guidebook . Vienna: OSCE Representative on Freedom of the Media. 2013. URL: <https://www.osce.org/fom/99563?download=true> (дата звернення 29.11.19)
59. Media: no comments, please. Budapest Business Journal. 2011. URL: http://www.bbj.hu/politics/media-no-comments-please_59181 (дата звернення 29.11.19)
60. Jordan: A Move to Censor Online Expression by Human Rights Watch . 2012. URL: <http://www.hrw.org/print/news/2012/09/10/jordan-move-censor-online-expression> (дата звернення 20.11.19)
61. Frank La Rue . Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression. 2011. URL: http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/17session/A.HRC.17.27_en.pdf (дата звернення 25.11.19)
62. Ukrainian Media Group v. Ukraine. № 72713/01. Council of Europe: European Court of Human Rights. 18 May 2004. URL: <https://cedem.org.ua/library/sprava-ukrayinska-pres-grupa-proty-ukrayiny/> (дата звернення 24.11.19)
63. Lingens v. Austria. 9815/82 . Council of Europe: European Court of Human Rights. 8 July 1986 URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57523> (дата звернення 15.11.19)
64. The Sunday Times v. The United Kingdom. 6538/74 Council of Europe: European Court of Human Rights. 26 April 1979. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22itemid%22:\[%22001-57584%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22itemid%22:[%22001-57584%22]}) (дата звернення 15.11.19)

65. Bladet Tromso and Stensaas v. Norway. 21980/93. Council of Europe: European Court of Human Rights. 20 May 1999. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58369> (дата звернення 15.11.19)
66. Janowski v. Poland. 57675/10. Council of Europe: European Court of Human Rights. 3 November 2015. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-158467%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-158467%22]}) (дата звернення 15.11.19)
67. Oberschlick v. Austria . № 11662/85. Council of Europe: European Court of Human Rights. 23 May 1991. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-158467%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-158467%22]}) (дата звернення 15.11.19)
68. Von Hannover v. Germany. № 11662/85. Council of Europe: European Court of Human Rights. 24 June 2004. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-61853%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-61853%22]}) (дата звернення 15.11.19)
69. Karl-Theodor zu Guttenberg v. Germany. № 14047/16. Council of Europe: European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-6464448-8514360> (дата звернення 15.11.19)
70. Мирський проти України. № 7877/03. Ліга Закон. 20 травня 2010 року. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SOO00036.html (дата звернення 15.11.19)
71. Сірик проти України. № 6428/07. Законодавство України. 31 березня 2011 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_939 (дата звернення 15.11.19)
72. Редакція газети «Правое дело» та Штекель проти України. № 6428/07. Законодавство України. 5 травня 2011 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_807 (дата звернення 15.11.19)

73. «Україна-центр» проти України. № 16695/04. Законодавство України. 15 липня 2010 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_594. (дата звернення 15.11.19)
74. Неділенько та інші проти України. № 43104/04. Законодавство України. 18 січня 2018 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c72 (дата звернення 15.11.19)
75. John Samples. Why the Government Should Not Regulate Content Moderation of Social Media. 2019. URL: <https://www.cato.org/publications/policy-analysis/why-government-should-not-regulate-content-moderation-social-media> (дата звернення 01.12.19)
76. New York Times Co. v. Sullivan. Oyez: LII Supreme Court Resources. 1964. URL: <https://www.oyez.org/cases/1963/39> (дата звернення 01.12.19)
77. Paul Easton, Splitting the Difference: Layshock and J.S. Chart a Separate Path on Student Speech Rights, 53 B.C.L. REV. E. SUPP. 17 .2012., URL: <http://lawdigitalcommons.bc.edu/bclr/vol53/iss6/> (дата звернення 01.12.19)
78. David S. Ardia, Freedom of Speech, Defamation, and Injunctions, 55 *WILLIAM & MARY L. REV.* 4. 2013. URL: <https://medialaw.unc.edu/wp-content/uploads/2013/02/Ardia-Freedom-of-Speech-Defamation-and-Injunctions-2.14.13.pdf> (дата звернення 07.11.19)
79. Tijana Milosevic. Social media companies' cyberbullying policies. International Journal of Communication (IJOC). 2016. URL: https://www.researchgate.net/publication/308928617_Social_media_companies'_cyberbullying_policies_2016_International_Journal_of_Communication_IJOC (дата звернення 07.11.19)
80. Courtney Love claims ignorance of Twitter in libel suit, NY DAILY NEWS . 2014. URL: <http://www.nydailynews.com/entertainment/gossip/courtney-love-claims-reckless-oatharticle-1.1588397> (дата звернення 07.11.19)

81. Courtney libel suit shows landmark 1964 case relevant in digital age. CBC NEWS . Mar. 8, 2014. URL: <http://www.cbc.ca/news/technology/courtney-love-libel-suit-shows-landmark-1964-case-relevant-in-digital-age-1.2565330>. (дата звернення 01.11.19)
82. Obsidian Finance Group v Cox, Case §12-35238, Court of Appeal, 9th Circuit, from District Ct. of Oregon (Nov. 6, 2013) (Obsidian II). URL: <https://cdn.ca9.uscourts.gov/datastore/opinions/2014/01/17/12-35238.pdf> (дата звернення 01.11.19)
83. Суд в США засудил блоггера на 2,5 миллиона долларов за клевету. 2011. URL: <https://habr.com/ru/post/288252/> (дата звернення 29.11.19)
84. Robinson Meyer, U.S. Court: Bloggers Are Journalists, Atlantic . 2014 року. URL: <http://www.theAtlantic.com/technology/archive/2014/01/us-court-bloggers-arejournalists/283225/> (дата звернення 24.11.19).
85. The Communications Decency Act of 1996 року. COMMUNICATIONS DECENCY ACT, 47 U.S.C. §230 . URL: <http://www.columbia.edu/~mr2651/e-commerce3/2nd/statutes/CommunicationsDecencyAct.pdf> (дата звернення 24.11.19).
86. Knight First Amendment Inst. at Columbia Univ. v. Trump, No. 1:17-cv-5205 (S.D.N.Y.). No. 18-1691. URL: <https://digitalcommons.law.scu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2780&context=historical> (дата звернення 24.08.19).
87. Knight Institute v. Trump <https://knightcolumbia.org/cases/knight-institute-v-trump> (дата звернення 24.08.19).
88. Віталій Чемерис. Чи можна примушувати лайкати й шерити? . *Dead Lawyers Society*. 2019. URL: <https://medium.com/dead-lawyers-society/like-4177a1aee757> (дата звернення 24.08.19).
89. Davison v. Randall. No. 17-2002 (4th Cir.). URL: <https://knightcolumbia.org/cases/davison-v-randall> (дата звернення 24.08.19).

90. Чому Фейсбук судиться з українськими програмістами?. *Юридична Газета*. <http://jur-gazeta.com/publications/practice/inshe/chomu-facebook-suditsya-z-ukrayinskimi-programistami.html>. (дата звернення 24.08.19).

91. David L. Hudson Jr. *Zeran v. America Online, Inc.* 1997. URL: <https://mtsu.edu/first-amendment/article/613/zeran-v-america-online-inc-4th-cir> (дата звернення 25.09.19).

92. *Batzel v. Smith*, 333 F.3d 1018, 1033 (9th Cir. 2003) URL: <https://www.eff.org/issues/cda230/cases/batzel-v-smith> (дата звернення 25.09.19).

93. Andrei Richter *Comments on the Internet Media Forum: Law and Practice in Russia*. 2013. URL: https://www.academia.edu/6526511/Comments_on_the_Internet_Media_Forum_Law_and_practice_in_Russia (дата звернення 25.09.19).

94. Milton T. S. *The right to privacy and identity on social network sites: a comparative legal perspective*. 2016. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/154915227.pdf> (дата звернення 25.09.19).

95. John Samples. *Why the Government Should Not Regulate Content Moderation of Social Media*. 2019. URL: <https://www.cato.org/publications/policy-analysis/why-government-should-not-regulate-content-moderation-social-media> (дата звернення: 10.08.2019)

96. Robert Ellis Smith. *Ben Franklin's Web Site: Privacy and Curiosity from Plymouth Rock to the Internet*. 2004. URL: <https://www.amazon.com/Ben-Franklins-Web-Site-Curiosity/dp/0930072146> (дата звернення: 10.08.2019)

97. Richard L., Gerard F. Becker. *Digital reputation: a paradigmatic shift for individuality and business*. *Journal of Academy for Advancement of Business Research*. 2014. URL: http://www.iaabr.com/wp-content/uploads/simplecommcart/digitalproduct/Online_JAABR.pdf#page=66(дата звернення: 10.08.2019)

98. Madden, M., & Smith, A.. Reputation management and social media: How people monitor their identity and search for others online. 2010. URL: <http://pewinternet.org/Reports/2010/Reputation-Management.aspx> (дата звернення 25.09.19).
99. Daniel j. Solove. The future of reputation: gossip, rumor and privacy on the Internet .2007. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2899125 (дата звернення 25.09.19).
100. Dana Boyd. Nichole B. Ellison, Social network sites: Definition, history, and scholarship. .2007. URL: <http://jcmc.indiana.edu/vol13/issue1/boyd.ellison.html> (дата звернення 20.09.19).
101. E. A., John G. Browning, Why Can't We Be Friends? Judges' Use of Social Media. 2014. URL : <http://repository.law.miami.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1027&context=umlr> (дата звернення 20.09.19).
102. Judith Gibson. Social Media and the Electronic "New World" of Judges. *International Journal for Court Administration*. 2016. URL : <https://www.iacajournal.org/articles/abstract/10.18352/ijca.199/> (дата звернення 10.09.19).
103. Jack M. Balkin. Digital Speech and Democratic Culture: a Theory of Freedom of Expression for the Information Society. 2004. URL : https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=470842 (дата звернення 20.09.19).
104. Susan Corbett. The retention of personal information online: A call for international regulation of privacy law,. 2013. URL : https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2309661 (дата звернення 15.10.19).
105. Tamas Dezlo Czigler. Choice of Law in the Internet Age: US and European Rules. 2012. URL : <https://akademai.com/doi/pdf/10.1556/AJur.53.2012.3.2> (дата звернення 15.10.19).

106. Whitman, James Q. The Two Western Cultures of Privacy: versus Liberty. 2004. URL : https://digitalcommons.law.yale.edu/fss_papers/649/ (дата звернення 22.09.19).

107. Christina Demetriou. Adam Silke. A Criminological Internet 'Sting': Experimental Evidence of Illegal and Deviant Visits to a Website Trap'. URL : <http://ssrn.com/abstract=1160788> (дата звернення 14.11.19).

108. Karen Eltis. Does Avoiding Judicial Isolation Outweigh the Risks Related to 'Professional Death by Facebook?'. 2014. URL : www.mdpi.com/journal/laws/ (дата звернення 07.11.19).

109. Yuval Karniel, Defamation on the Internet: A New Approach to Libel in Cyberspace. 2 J. INT'L MED. & ENT. L. 215. 2009. URL: <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/jintmeel2&div=15&id=&page=> (дата звернення 04.10.19).

110. Постанови Верховного Суду від 20 червня 2018 року у справі № 755/7842/16. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75003922> (дата звернення 14.10.19).

111. Постанова Верховного Суду від 20 червня 2018 року у справі № 755/7842/16 URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75003922> (дата звернення 14.10.19).

112. Постанова Верховного Суду від 22 травня 2019 року у справі № 757/22307/17-ц. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/82261626> (дата звернення 13.10.19).

113. Резолюція 1179 (1999) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Дотримання Україною зобов'язань». *Законодавство України*. 27 січня 1999 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_595 (дата звернення 13.10.19).

114. Постанова Верховного Суду від 24 жовтня 2018 року у справі № 201/6995/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77590003> (дата звернення 17.11.19).

115. Names on Facebook / Facebook Help Center. URL: https://www.facebook.com/help/androidapp/1090831264320592?helpref=hc_global_nav&locale=en_US (дата звернення 20.11.2019 року)

116. Значки подтверждения / Справочный центр Instagram. URL: [https://help.instagram.com/854227311295302/?helpref=hc_fnav&bc\[0\]=368390626577968&bc\[1\]=1757120787856285](https://help.instagram.com/854227311295302/?helpref=hc_fnav&bc[0]=368390626577968&bc[1]=1757120787856285) (дата звернення 20.11.2019 року)

117. Пользовательское соглашение LinkedIn / LinkedIn. URL: <https://www.linkedin.com/legal/user-agreement> (дата звернення 20.11.2019 року)

118. Условия предоставления сервисов Твиттера / Twitter. URL: <https://twitter.com/ru/tos> (дата звернення 20.12.2019 року)

119. Reporting Abuse / Facebook. URL: https://www.facebook.com/help/1753719584844061?helpref=hc_global_nav (дата звернення 20.11.2019 року)

120. Little Laura E. (2012) Internet Defamation, Freedom of Expression, and the Lessons of Private International Law for the United States. *European Yearbook of Private International Law*, Vol. 14. URL: <http://ssrn.com/abstract=2187449> (дата звернення 22.11.2019 року)

121. Пушкіна О. В., Грищенко І.М. Порухення права на повагу до честі, гідності та ділової репутації фізичної особи в мережі Інтернет. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Сер. : Юридичні науки*. 2013. № 1. С. 51-56.

122. Лежух Т. Застосування електронних доказів у справах про захист честі, гідності та ділової репутації. *Віче*. 2013. № 16. С. 13-15.

123. Mills Alex (2015) The Law Applicable to Cross-Border Defamation on Social Media: Whose law governs free speech in 'Facebookistan'? *Journal of Media Law*, Vol. 7, 1-35 pp.

124. Regulation (EU) No 1215/2012 of the European Parliament and of the Council of 12 December 2012 on jurisdiction and the recognition and enforcement

of judgments in civil and commercial matters. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:351:0001:0032:En:PDF> (дата звернення 22.12.2018 року)

125. eDate Advertising GmbH and Others v X and Société MGN LIMITED. Judgment of the Court (Grand Chamber) of 25 October 2011 (Joined Cases C-509/09 and C-161/10) / InfoCuria - Case-law of the Court of Justice. URL: <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?&num=C-509/09> (дата звернення 12.12.2019 року)